

SKUTECZNY MODEL KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
OTWARTYCH SZKÓL PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
Z UCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI
I PRZEWLEKLE CHORYMI

WSTĘPNA WERSJA PRODUKTU FINALNEGO PROJEKTU INNOWACYJNEGO TESTUJĄCEGO

Strona | 1

SMOK- SKUTECZNY MODEL DOSKONALENIA NAUCZYCIELI W ZAKRESIE PRACY Z UCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI I PRZEWLEKLE CHORYMI.

TEMAT INNOWACYJNY:

„Nowe modele kształcenia przez całe życie, w tym integrowanie funkcjonujących modeli kształcenia ustawicznego”

TYTUŁ PROJEKTU:

„PI SMOK- skuteczny model kształcenia nauczycieli szkół podstawowych w zakresie pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi”
Pod redakcją Zofii Lisieckiej

REALIZATORZY PROJEKTU:

Lider: Ośrodek Doradztwa i Treningu Kierowniczego Spółdzielnia

Partner: PBS Sp. Z o. o.

Partner: Ośrodek Kształcenia Ustawicznego Nauczycieli

NUMER UMOWY:

UDA-POKL.09.02.00-22 014/11

Projekt Innowacyjny Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki
Priorytet IX Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach
Podziałanie 9.2 Podniesienie atrakcyjności i jakości szkolnictwa zawodowego

DATA OPRACOWANIA DOKUMENTU: Gdańsk, 25.03.2013r.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

PROJEKT WOPILFINANSOWANY PRZEZ UNIE EUROPEJSKĄ W RAMACH EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

I. POJĘCIA

W celu większej przejrzystości tekstu przyjęto poniższe definicje używanych określeń.

Strona | 2

- a) **Model** lub **Model SMOK**, lub **SMOK** – *Model kształcenia ustawicznego nauczycieli w formie Programu Doskonalenia Nauczycieli [PDN] w zakresie pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi* będący przedmiotem Strategii
- b) **Szkoła** - szkoła podstawowa publiczna, lub niepubliczna o uprawnieniach szkoły publicznej, z wyłączeniem szkół specjalnych.
- c) **Szkoła specjalna** - funkcjonująca samodzielnie szkoła podstawowa dla uczniów posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego.
- dla dzieci upośledzonych umysłowo (w stopniu lekkim)
  - dla dzieci upośledzonych umysłowo w stopniu umiarkowanym i częściowo znacznym (tzw. szkoły życia)
  - dla niewidomych
  - dla niesłyszących
  - dla niewidomych - upośledzonych umysłowo
- d) **Uczeń niepełnosprawny** - ilekroć w tekście mowa o **uczniu niepełnosprawnym** oznacza to uczniów z dwóch grup:
- a) **uczniów z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego** (wydawany przez **Poradnie Pedagogiczno – Psychologiczne [PPP]**), z racji niepełnosprawności. Czyli, wedle nowych przepisów ucznia z jedną z niepełnosprawności z katalogu dziewięciu uprawniających do uzyskania orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego. Są to dzieci: niesłyszące, słabosłyszące, niewidome, słabowidzące, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim, z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym,

z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, z niepełnosprawnościami sprzężonymi.¹

- b) **uczniów przewlekle chorych** - będą to za równo uczniowie z niepełnosprawnością orzeczoną przez **Miejskie/Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności [PZON]**, ale nie mieszczący się w katalogu dziewięciu niepełnosprawności uprawniających do uzyskania orzeczenia z PPP o potrzebie kształcenia specjalnego (patrz punkt a) powyżej), jak również uczniowie przewlekle chorzy nie posiadający orzeczenia, których stan zdrowia potwierdza jedynie zaświadczenie lekarskie². Na podstawie badań przeprowadzonych w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich na podstawie danych GUS w 2010r. wynika, że coraz więcej dzieci i młodzieży zmagają się z długotrwałymi problemami zdrowotnymi. Ponad 20% populacji dzieci i młodzieży w wieku 5-19 lat cierpi na choroby przewlekle. Są to najczęściej: alergie, astma, choroby kręgosłupa, stany lękowe, depresje, choroby serca i układu krążenia, choroby nerek i układu moczowego, padaczka, cukrzyca i wiele innych.

W ramach systemu oświatowego kształcenie specjalne przewidziane jest dla uczniów niepełnosprawnych, wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy. Organizowane jest ono w różnych typach szkół na podstawie orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego, wydanego przez zespół orzekający publicznej poradni psychologiczno-pedagogicznej na wniosek rodziców (opiekunów) ucznia. Dla dzieci przewlekle chorych natomiast organizuje się kształcenie specjalne w szkołach zorganizowanych w zakładach opieki zdrowotnej lub w formie nauczania indywidualnego. Szkoły specjalne organizowane w zakładach opieki zdrowotnej zapewniają realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki podczas pobytu tych uczniów na leczeniu.

¹ Podstawa prawna

par. 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. 2010 nr 228 poz.1490)

par. 2 ust. 1 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz. U. 2010 nr 228 poz. 1489)

² Nie wszyscy uczniowie zmagający się z przewlekłą chorobą uzyskują orzeczenia o niepełnosprawności wydawane przez Miejskie/Powiatowe Zespoły ds. Orzekania o Niepełnosprawności – PZON. Nie zmienia to jednak faktu, że stan ich zdrowia znacząco wpływa na ich edukację i związane z nią potrzeby.

W przypadku uczniów, którzy przebywają na leczeniu krócej niż 9 dni, można odstąpić od organizowania zajęć edukacyjnych, za wyjątkiem dzieci, których leczenie wymaga częstej hospitalizacji. Uczniowie, których stan zdrowia utrudnia lub uniemożliwia uczęszczanie do szkoły i na podstawie zaświadczenia lekarza leczącego powinni zostać w domu, mogą realizować obowiązek szkolny i obowiązek nauki w formie indywidualnego nauczania zorganizowanego w miejscu ich przebywania np. w domu rodzinnym. Dzieci przewlekle chore, które mogą uczęszczać do szkoły, są kształcone na zasadach ogólnych określonych w ustawie o systemie oświaty. Prawo każdego ucznia w szkole dotyczy psychologiczno-pedagogicznego wspierania rozwoju dziecka poprzez dobieranie takich form pracy dydaktycznej, treści, metod i organizacji nauczania, by umożliwić przekazywanie wiedzy wynikające z podstawy programowej kształcenia ogólnego oraz zapewnienia bezpiecznych warunków realizacji obowiązku szkolnego.

II. WPROWADZENIE

Model SMOK jest modelem kształcenia ustawicznego nauczycieli w formie Programu Doskonalenia Nauczycieli [PDN] w zakresie pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi. Jego Użytkownikami będą Placówki Doskonalenia Nauczycieli [PDN], a Odbiorcami nauczyciele szkół podstawowych z województwa pomorskiego.

Produkt *Model SMOK* to innowacyjny Program Doskonalenia Nauczycieli szkół podstawowych ukierunkowany na kształtowanie przekonań i postaw nauczycieli w stosunku do osób niepełnosprawnych i przewlekle chorych, oraz podnoszący tzw. „kompetencje miękkie” (interpersonalne, komunikacyjne, oraz związane z radzeniem sobie ze stresem i emocjami w pracy zawodowej).

SMOK jest odpowiedzią na zdiagnozowane w ramach badań obszary problemowe tj. niewystarczające przygotowanie nauczycieli szkół do pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi. W pogłębionych badaniach potwierdzono wszystkie wstępne założenia, a w szczególności problem niskiej świadomości psychologiczno - społecznych implikacji niepełnosprawności i przewlekłej choroby oraz celów edukacji włączającej u nauczycieli. Potwierdzono również brak kompleksowego podejścia do kształcenia nauczycieli ukierunkowanego na kształtowanie ich postaw i przekonań, oraz niewystarczające przygotowanie w zakresie kompetencji interpersonalnych, komunikacyjnych, oraz związanych z radzeniem sobie ze stresem i emocjami w pracy zawodowej. W procesie edukacji nauczycieli nie ma właściwie przewidzianych działań (szkoleń, warsztatów, itp.)

nastawionych na kształtowanie postaw i przekonań. Szkolenia nastawione na kompetencje „miękkie” są zaś stosowane przypadkowo i często nieefektywnie. Brak całościowej, spójnej koncepcji przygotowania nauczycieli z powyższego zakresu, powoduje, że nawet jeśli zdobywane są niektóre z opisanych kompetencji, nauczyciele mają trudności z wdrożeniem ich do codziennej praktyki.

Strona | 5

Model SMOK uzupełnia zdiagnozowaną lukę w procesie przygotowania nauczycieli. U jego podstaw leży założenie, iż dla prawidłowego przebiegu edukacji włączającej kluczowe są właśnie przekonania i postawy prezentowane przez nauczycieli. Bowiem jednym z kluczowych celów edukacji włączającej jest ukształtowanie przez nauczyciela/kę właściwych postaw i przekonań u uczniów zdrowych i niepełnosprawnych, koniecznych dla wspólnego funkcjonowania w szkole i w społeczeństwie. Nauczyciel/ka, który sam nie ma spójnego, przemyślanego obrazu edukacji włączającej, jej celów i wyzwań, nie rozumie społecznych i psychologicznych implikacji niepełnosprawności, podziela (świadomie bądź nie) oparte na stereotypach przekonania dotyczące niepełnosprawnych i ich szans na satysfakcjonujące życie prywatne i społeczne - nie jest w stanie zrealizować tego zadania. Model ukierunkowany jest również na rozwój kompetencji potocznie zwanych „miękkimi”, związanych z komunikacją interpersonalną, zarządzaniem emocjami, rozwiązywaniem konfliktów, zarządzaniem procesem grupowym, motywowaniem, ponieważ kompetencje są również niezbędne dla budowania edukacji włączającej.

Model SMOK jest kursem doskonalącym, skierowanym do wszystkich nauczycieli niezależnie od ich doświadczenia w pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi, oraz od ich przygotowania teoretycznego (kursy, studia z zakresu pedagogiki specjalnej, oligofrenopedagogiki itp.). Założenie to wynika z faktu iż uprzedzenia, błędne przekonania i postawy wobec niepełnosprawności nie są zależne od wiedzy teoretycznej czy doświadczenia. Po pierwsze można, znając właściwe podejście, nie podzielać go. Po drugie można, (i wykazały to również nasze badania) deklaratywnie podzielać właściwe nastawienie do niepełnosprawnych i przewlekle chorych uczniów, ale w praktyce stosować (najczęściej nieświadomie) szereg metod i zachowań przeczących tym deklaracjom. Rozdzwięk między deklarowanymi a uwewnętrznionymi przekonaniami nie jest wcale rzadkim problemem. Doświadczenie praktyczne również nie chroni przed uprzedzeniami, stereotypami, niewłaściwymi metodami. Doświadczenie jest dalece interpretatywne – przekonania wpływają na ocenę rzeczywistości bardziej, niż rzeczywistość na przekonania. Szczególnie jest to widoczne w sytuacjach związanych ze stereotypami i uprzedzeniami. Bezspornym jest fakt iż mimo przygotowania teoretycznego do pracy z niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi uczniami wielu nauczycieli, mimo doświadczenia, często wieloletniego, w pracy z tą

grupą, oraz mimo licznych działań podejmowanych w naszym kraju na rzecz edukacji włączającej, nadal nie przebiega ona w sposób zadowolający.

Model odnosi się do obszaru pracy z uczniem niepełnosprawnym, ale kładzie również nacisk na pracę z uczniem przewlekle chorym. Uczniowie przewlekle chorzy są w sytuacji szczególnej. Część z nich posiada orzeczenia o niepełnosprawności, część nie. W dodatku najczęściej ich problemy zdrowotne nie są tak widoczne jak w przypadku niepełnosprawności ruchowej czy intelektualnej. Pozornie działa to na ich korzyść, chroniąc przed stygmatyzacją, jednak z drugiej strony mniejsza jest wrażliwość otoczenia na ich problemy, ograniczenia i specjalne potrzeby. Mniejsza jest również świadomość co do rodzaju tych problemów, a różnią się one znacznie od problemów dziecka niepełnosprawnego. Zwarte w Modelu szkolenia kładą duży nacisk właśnie na pracę z tą grupą uczniów. W związku z powyższym ilekroć w tekście mowa o „uczniu niepełnosprawnym” zapis dotyczy zarówno ucznia niepełnosprawnego jak i przewlekle chorego.

Choć model skupia się na uczniach niepełnosprawnych i przewlekle chorych, to pogłębiona wrażliwość na problematykę wykluczenia społecznego i dyskryminacji osób niepełnosprawnych i przewlekle chorych, w sposób naturalny przełoży się na inne dotknięte tymi problemami grupy społeczne. **Kształtowane w ramach Modelu SMOK postawy, przekonania, kompetencje są niezbędne we współczesnej szkole, w pracy z wszystkimi uczniami. Ich celem jest bowiem edukacja nastawiona na tworzenie społeczeństwa otwartego, partycypującego, zdolnego do efektywnej współpracy, gdzie różnice kulturowe, płciowe, majątkowe czy zdrowotne są czynnikiem wzrostu i rozwoju, ubogacającego nas wszystkich, a nie zarzewiem konfliktów i podłożem dyskryminacji.**

II. INNOWACYJNOŚĆ PRODUKTU

Innowacyjny charakter produktu – *nowego programu doskonalenia nauczycieli w zakresie pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi* dotyczy trzech wymiarów:

A) GRUPY DOCELOWEJ:

Placówki Doskonalenia Nauczycieli są podmiotami, które w założeniu mają wspierać nauczycieli w czasie całej aktywności zawodowej. Organizują one szkolenia niezbędne nauczycielom do awansu zawodowego. Szkolenia i warsztaty w ofercie PDN-ów pojawiają

się w oparciu o deklarowane przez nauczycieli potrzeby szkoleniowe, zaś programy szkoleń są tworzone i wdrażane bez badania ich efektywności, ani na samych nauczycielach, ani na uczniach czy też rodzicach.

W chwili obecnej należy uznać że PDN-y nie uzyskują wsparcia w zakresie opracowywania nowych modeli kształcenia, szczególnie rozumianego jako wnikliwa analiza potrzeb (oparta nie tylko o deklaracje nauczycieli i dyrektorów) oraz analiza efektywności wprowadzanych szkoleń. Z kolei nauczyciele szkół podstawowych rzadko lub wcale nie są traktowani jako grupa pracująca z osobami niepełnosprawnymi i/lub przewlekle chorymi. W związku z tym nie otrzymują stosownego wsparcia, czy to w zakresie umożliwiania nabycia lub podnoszenia stosownej wiedzy i umiejętności, czy to w kontekście niezbędnego przynajmniej dla części nauczycieli wsparcia psychologicznego związanego z dużym emocjonalnym kosztem takiej pracy.

Model SMOK jest **Programem Doskonalącym**, skierowanym do wszystkich nauczycieli niezależnie od ich doświadczenia w pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi, oraz od ich przygotowania teoretycznego (kursy, studia z zakresu pedagogiki specjalnej, oligofrenopedagogiki itp.). Założenie to wynika z faktu, iż uprzedzenia, błędne przekonania i postawy wobec niepełnosprawności nie są zależne od wiedzy teoretycznej czy doświadczenia. Po pierwsze można znając właściwe podejście, nie podzielać go. Po drugie można (i wykazały to również nasze badania) deklaratywnie podzielać właściwe nastawienie do niepełnosprawnych i przewlekle chorych uczniów, ale w praktyce stosować (najczęściej nieświadomie) szereg metod i zachowań przeczących tym deklaracjom. Rozdźwięk między deklarowanymi, a uwewnętrznionymi przekonaniem nie jest wcale rzadkim problemem. Doświadczenie praktyczne również nie chroni przed uprzedzeniami, stereotypami, niewłaściwymi metodami. Doświadczenie jest dalece interpretatywne – przekonania wpływają na ocenę rzeczywistości bardziej, niż rzeczywistość na przekonania. Szczególnie jest to widoczne w sytuacjach związanych ze stereotypami i uprzedzeniami. Bezspornym jest fakt, iż mimo przygotowania teoretycznego do pracy z niepełnosprawnymi uczniami wielu nauczycieli, mimo doświadczenia w pracy z tą grupą (często wieloletniego), oraz mimo licznych działań podejmowanych w naszym kraju na rzecz edukacji włączającej, nadal nie przebiega ona w sposób zadowalający.

Należy jeszcze zauważyć, że choć model dotyczy doskonalenia nauczycieli szkół podstawowych w zakresie pracy z uczniami niepełnosprawnymi (w tym przewlekle chorymi), jednakże należy go traktować jako model właściwy dla wszystkich nauczycieli. Z dwóch powodów- po pierwsze wraz z coraz pełniejszym wdrażaniem w naszym kraju idei edukacji włączającej i w efekcie coraz większą reprezentacją uczniów niepełnosprawnych (w tym przewlekle chorych) w szkołach, zarówno w klasach integracyjnych jak i zwykłych, należy przyjąć, że każdy nauczyciel styka się w swej pracy z uczniami niepełnosprawnymi i przewlekle chorymi. Z drugiej zaś strony w przypadku obserwowania nauczycieli w pracy z uczniem niepełnosprawnym i/lub przewlekle chorym, z racji specyficznej sytuacji, jak

w soczewce możemy zaobserwować deficyty w przygotowaniu kadry pedagogicznej i w udzielanym jej wsparciu, oraz efekty tej sytuacji dla kształtowania się młodego człowieka z ogromną wyrazistością. Natomiast kompetencje które będziemy rozwijać u nauczycieli w celu niwelowania tych braków, są uniwersalne, i potrzebne wszystkim nauczycielom w pracy z każdym uczniem.

B) PROBLEMU:

W wymiarze problemu rozpoznano cały szereg płaszczyzn, do których odnosi się model, a które są problemami dotychczas nierozpoznanymi. Dla większej przejrzystości wymieniamy je więc w punktach

1. **Niska świadomość celów nauczania integracyjnego.**

Na pytania o stawiane sobie cele integracji nauczyciele nie potrafili podać konkretnych odpowiedzi. Pojawiające się jak mantra w wywiadach jakościowych sformułowania o wzroście empatii u dzieci zdrowych i o zapewnieniu uśmiechu i szczęścia dzieci niepełnosprawnych, są wstrząsająco powierzchowne i nieadekwatne do celów jakie powinna stawiać sobie edukacja włączająca. Nauczyciele nie mają świadomości, że biorą udział w kształtowaniu przyszłych relacji społecznych. Sami nie posiadając wiedzy i umiejętności, ani właściwego podejścia do niepełnosprawności, nie są w stanie edukować w tym zakresie uczniów.

Nauczyciele nie są świadomi do jakich ról socjalizują ucznia niepełnosprawnego, nie mają również skonkretyzowanej wizji dotyczącej miejsca osób niepełnosprawnych w społeczeństwie (*Raport z badań, s. 6, 18-23*). Nie rozumieją, że celem integracji jest budowa właściwej postawy u ucznia zdrowego, skupiając się wyłącznie na dziecku niepełnosprawnym. Tymczasem zbudowanie właściwej postawy wobec niepełnosprawności, w zdrowej części społeczeństwa jest kluczowe, gdyż to zdrowi jako dominująca większość, będą tworzyć zasady społecznego funkcjonowania, wykluczając lub włączając niepełnosprawnych w swoje szeregi.

Niewłaściwe, niejasne, niespójne cele nauczania, sugerują potrzebę przygotowania nauczycieli w kompleksowym ujęciu obejmującym:

- pracę nad osobistymi przekonaniami i postawami wobec niepełnosprawności i choroby przewlekłej
- dostarczenie wiedzy o społecznych i psychologicznych implikacjach niepełnosprawności i choroby przewlekłej
- dostarczenie wiedzy o obliczach dyskryminacji i metodach przeciwdziałania
- dostarczenie wiedzy i umiejętności świadomego zarządzania procesami zachodzącymi w klasie

-dostarczenie wiedzy i umiejętności w zakresie oceniania i motywowania uczniów w kontekście różnych deficytów uczniów z jednej strony, a potrzeby „sprawiedliwej”, adekwatnej oceny z drugiej strony

2. Niska świadomość procesów grupowych i mechanizmów budowania relacji w grupie, utrudniająca lub wręcz uniemożliwiająca integrację.

Strona | 9

Często działania i decyzje pomyślane jako integracyjne mają odwrotny skutek. Wynika to z niskiej świadomości relacji i procesów zachodzących w grupie i związanego z tym braku wiedzy o metodach ich rozpoznawania i kształtowania.

Nauczyciele z jednej strony nadmiernie chronią dzieci niepełnosprawne, z drugiej obciążają dzieci zdrowe. Tymczasem uniemożliwianie uczniom niepełnosprawnym doświadczania porażek, prowadzi do chronienia ich przed zadaniami będącymi realnym wyzwaniem. Wynika ono z potrzeby wynagradzania dziecku niepełnosprawnemu trudów jego sytuacji poprzez chronienie go przed jakimikolwiek przykrościami. Nauczyciele chronią niepełnosprawnych uczniów nawet przed przykrościami będącymi konsekwencją decyzji i zachowań ucznia (*Raport z badań, s. 15-16*). Jednakże doświadczanie negatywnych aspektów interakcji stanowi warunek socjalizacji rówieśniczej i przygotowuje dziecko do udziału w życiu społecznym. Nauczyciele chroniąc uczniów niepełnosprawnych, pozbawiają ich szansy na przygotowanie do funkcjonowania w społeczeństwie. Zwiększa to ryzyko pojawienia się postawy roszczeniowej wśród uczniów niepełnosprawnych w dorosłości, ale przede wszystkim pozbawia ich możliwości zdobycia wiedzy o tym jak funkcjonuje grupa, jakie zachowania sprzyjają byciu jej pożądanym członkiem, a jakie nieuchronnie skazują na wykluczenie z niej.

Równoległe takie nastawienie prowadzi do bagatelizowania przez nauczycieli emocji i potrzeb uczniów zdrowych w procesie integracji. Niestety również do ignorowania, lub bagatelizowania sytuacji, w których to uczeń zdrowy jest pokrzywdzony przez niepełnosprawnego. Pozostawia to uczniów zdrowych z poczuciem niesprawiedliwości i bezradności. Takie postępowanie przyczynia się to do niechęci do osób niepełnosprawnych w ogóle i unikania ich w przyszłości. Wiąże się to bezpośrednio z opisanym w poprzednim punkcie problemem niskiej świadomości u nauczycieli, że jednym z ważniejszych celów edukacji włączającej jest zbudowanie przyszłych relacji społecznych między osobami niepełnosprawnymi, a zdrowymi.

Równie fatalne w skutkach jest, zdiagnozowane na poziomie badań, zaburzenie relacji dawania i brania oraz socjalizowanie uczniów niepełnosprawnych do roli biorców (*Raport z badań, s. 12-16*). Nauczyciele przypisują uczniom niepełnosprawnym właściwie wyłącznie rolę odbiorców (działań i decyzji). Akcentowanie obowiązku opieki uczniów zdrowych wobec uczniów niepełnosprawnych prowadzi do utrwalania stereotypu, iż w

niepełnosprawność wpisane są jedynie limity, ograniczenia, deficyty i przeszkody, oraz, że niepełnosprawny jest ciężarem dla osoby zdrowej (*Raport z badań*, s. 12-13). Budowanie relacji między zdrowymi, a chorymi uczniami, nastawione NA SPRAWNE WSPÓLDZIAŁANIE wydaje się w ogóle nie istnieć w świadomości nauczycieli.

Strona | 10

W pogłębionym badaniu najbardziej niepokojące są następujące tendencje w zakresie budowania przez nauczycieli relacji uczniowie zdrowi- niepełnosprawni:

1. oczekiwanie od uczniów zdrowych postaw altruistycznych, wręcz rezygnacji z własnych pragnień i celów, by niepełnosprawnemu koledze nie było przykro (np. opisywane przez nauczycieli przypadki rezygnacji z konkretnych aktywności czy miejsc wycieczek),
2. oczekiwanie od uczniów zdrowych postaw nacechowanych wyrozumiałością, pomocą i serdecznością wobec każdego niepełnosprawnego, „na mocy” jego niepełnosprawności niezależnie od okoliczności (np. uczeń niepełnosprawny jest złośliwy, bije lub wyzywa, a dziecko zdrowe ma mu wybaczyć i pomagać mimo tego),
3. łączy się to z tendencją do chronienia dziecka niepełnosprawnego przed wszelkimi przykrymi, czy trudnymi doświadczeniami.- również przed konsekwencjami własnych zachowań. W efekcie dzieci niepełnosprawne nie otrzymują naturalnej „informacji zwrotnej” od dorosłych i od dzieci zdrowych o konsekwencjach swoich zachowań, postaw, więc wolniej lub wcale nie uczą się funkcjonowania w grupie rówieśniczej,
4. „psucie” rzadkich autentycznych przyjaźni między zdrowymi a niepełnosprawnymi poprzez komentowanie ich w kategoriach pomocy udzielanej przez zdrowe dziecko. (dobrym przykładem jest tu opis jednego z nauczycieli, który opisał sytuację niewidzącego chłopca którym tak ładnie opiekuje się zdrowy kolega, który bawi się z nim, odwiedza go w domu, siedzi z nim w autobusie. W ten sposób zdrowa przyjaźń zostaje zdegradowana do pozycji pomocy),
5. oczekiwanie przez nauczycieli od uczniów zdrowych, takiego samego jak prezentowane przez nich, wyparcia trudnych emocji wobec niepełnosprawnych (postrzeganych przez nauczycieli jako „złe” czy „niegodne”),
6. stawianie sobie za cel uszczęśliwienia dziecka niepełnosprawnego, „uśmiech na twarzy” itd. Co bardzo niepokojące nikt z badanych nie mówił o przygotowaniu dziecka do funkcjonowania w społeczeństwie właśnie poprzez możliwość zmierzenia go z sytuacjami trudnymi. Na przykład stworzenia okazji do nauczenia się/ doświadczenia w bezpiecznym środowisku szkolnym zasad funkcjonowania w grupie, zrozumienia pewnych relacji i mechanizmów nią rządzących. Wręcz przeciwnie można odnieść wrażenia że nauczyciele chcąc niejako rekompensować dzieciom niepełnosprawność, chcieliby uchronić je przed poznaniem trudnych aspektów życia w społeczeństwie i związanych np. z relacjami z rówieśnikami rozczarowań, porażek itp.

W naszym odczuciu powyższe prowadzi w prostej linii do utrwalania, a nawet pogłębiania alienacji społecznej niepełnosprawnych w przyszłości. Po takich doświadczeniach szkolnych większość zdrowych, świadomie lub podświadomie będzie dążyła do unikania wspólnej pracy z niepełnosprawnymi w przyszłości, nie mówiąc już o przyjaźni czy związkach.

Strona | 11

Potwierdza to konieczność szkoleń antydyskryminacyjnych, oraz szkoleń z zarządzania procesem grupowym, dających narzędzia pracy z grupą i podnoszących świadomość procesów zachodzących grupie i mechanizmów dyskryminacji tak, by nauczyciele mogli zarządzać procesem kształtowania się relacji w grupie rówieśniczej.

3. Trudności w komunikacji nauczycieli z uczniami i rodzicami uczniów (*Raport z badań, s. 4-5, 22.*)

Nauczyciele zarzucają rodzicom zaniedbania wychowawcze, brak czasu i zaniechanie kontynuowania procesu dydaktycznego w domu, wskazując na obarczanie ich odpowiedzialnością i roszczeniową postawę. W tym samym jednak momencie z relacji nauczycieli można wysnuć wniosek, że i oni wobec rodziców wykazują postawę roszczeniową, ukierunkowaną nie na zrozumienie i wspólne wypracowanie rozwiązań, tylko na stawianie wymagań i rozliczanie. Powoduje to duże utrudnienia w zrozumieniu sytuacji rodziców, oraz w komunikacji na linii nauczyciel-rodzic. Sugerują potrzebę zwiększenia określonych kompetencji miękkich, w szczególności interpersonalnych, jak również dostarczenie wiedzy o sytuacji społeczno-psychologicznej samego dziecka jak i rodzica dziecka niepełnosprawnego, w ramach szkoleń z społeczno-psychologicznych implikacji niepełnosprawności. Szkolenia te mają na celu zmianę w podejściu do rodziców i współpracy z rodzicami, na bardziej partnerską, służącą wymianie doświadczeń i realizacji pomysłów, dającą obu stronom dialogu wsparcie i zrozumienie partnera. Utrudnienia w kontekście kontaktu z rodzicami, zahamować mogą bowiem proces indywidualizacji procesu nauczania i znacznie ograniczyć rozwój dziecka niepełnosprawnego. Rozwój ten wymaga zaś synergicznego współdziałania wielu podmiotów i partnerstwa społecznego, co w świetle danych wtórnych wydaje się być jedną z podstawowych dyrektyw Agencji Rozwoju Edukacji Uczniów ze Specjalnymi Potrzebami (*Desk Research, s. 122-123*). Również prowadzenie rozmów z uczniami niepełnosprawnymi, jak i ze zdrowymi, na tematy wrażliwe, związane często ze społecznym tabu, wymaga sporych umiejętności komunikacyjnych. Rozmowy takie są potrzebne uczniom, ale jak wynika z badań, nie są prowadzone. Nauczyciele oczekują interwencji nauczyciela wspomagającego lub psychologa w przypadku problemów takich,

jak: wyciszanie emocji uczniów oraz rozmowa na ich temat. Wynika to nie tylko z trudności komunikacyjnych, ale również z lęku przed odpowiedzialnością i skłonności do poszukiwania gotowych rozwiązań, którym dany nauczyciel mógłby podporządkować swoją pracę lub według których mógłby strukturyzować proces edukacji uczniów (*Raport z badania*, s. 22-23).

Strona | 12

Nauczyciele nie czują się wystarczająco przygotowani do działania w sytuacjach trudnych emocjonalnie, problemowych, gdzie konieczne jest rozwiązywanie konfliktów. Oczywiście jest to tendencja niepokojąca, gdyż sytuacja w której nauczyciel nie wypracowuje wspólnie z nauczycielem wspomagającym, pedagogiem szkolnym, czy psychologiem spójnej strategii wsparcia ucznia niepełnosprawnego, tylko niejako chce przekazać im problem, jest nie do przyjęcia jako całkiem nieefektywna. Bowiem to nauczyciel jest w ciągłym kontakcie z uczniem i to w ich wzajemnej relacji oraz w relacjach w klasie, których moderatorem powinien być nauczyciel, problem będzie się uwidaczniał. Uczeń niepełnosprawny powinien móc otrzymać wsparcie od swojego nauczyciela, ten zaś powinien być przygotowany do jego udzielania. Oczywiście poważniejsze problemy mogą i powinny być przekazywane dalej, do specjalistów, jednakże nauczyciel musi być przygotowany na specyficzne potrzeby, reakcje, problemy w procesie integracji i to nie tylko ze strony ucznia niepełnosprawnego, ale również ze strony uczniów zdrowych (którzy też przecież doświadczają emocji w kontakcie z dzieckiem niepełnosprawnym), oraz rodziców jednych i drugich uczniów. Potwierdza to potrzebę szkolenia kompetencji z zakresu komunikacji, oraz w celu lepszego zrozumienia rodziców i uczniów ze społecznych i psychologicznych implikacji niepełnosprawności.

4. Problemy z emocjami w kontakcie z niepełnosprawnością i chorobą przewlekłą-własnymi i uczniów zdrowych i niepełnosprawnych.

Badania pokazały, iż nauczyciele wypierają trudne emocje związane z niepełnosprawnością i chorobą przewlekłą. Nie potrafią ich również nazwać. W wypowiedziach najczęściej bagatelizują oni negatywne stany emocjonalne, na co wpływ ma silnie zakorzeniony w mentalności obraz nauczyciela idealnego i poczucie kontroli społecznej wynikające z przeświadczenia, że negatywne emocje są w perspektywie pracy z uczniem niepełnosprawnym i chorym „niepoprawne politycznie”.

W całej grupie przebadanych nauczycieli wśród zgłaszanych emocji nie pojawiają się te naprawdę trudne: takie jak złość, agresja, obrzydzenie, strach, irytacja. Nauczyciele np. zarzucają zachowania agresywne rodzicom, czasem uczniom, natomiast o sobie mówią najwyżej iż „trącą cierpliwość”. Nie rozpoznają jednak tych emocji jako złości czy irytacji, nie mówiąc o agresji. Wypieranie emocji nie jest jednak dobrym rozwiązaniem.

Nauczyciele gloryfikują przy tym cierpliwość, która stanowi obok powtarzania główne narzędzie pracy, rozumiejąc ją jednak bardziej jako samokontrolę (*Raport z badań*, s. 10-

12). Unikanie trudnych aspektów związanych z niepełnosprawnością i przewlekłą chorobą (bolesność procesu integracji, nierówne szanse, doświadczenia dzieci wyniesione ze szpitali, inna niż u dzieci zdrowych świadomość śmierci, cierpienia w życiu itp.) stanowi między pochodną nie radzenia sobie z własnymi emocjami i błędnego rozumienia integracji (*Raport z badań*, s. 14, 17). Nauczyciele unikają również rozmów o emocjach uczniów. Bardzo niepokoi fakt, iż nauczyciele sami odcinając się od trudnych emocji w kontakcie z uczniem niepełnosprawnym i przewlekle chorym, świadomie i nieświadomie wywierają presję na dzieci zdrowe by i one wyzbyły się lub ukrywały swoje trudne emocje wobec niepełnosprawnych uczniów. Przynosić to może bardzo negatywne rezultaty w relacjach między zdrowymi i niepełnosprawnymi uczniami i rzutować na ich postawy w dorosłym życiu. Utwierdza to w przekonaniu, że istnieje potrzeba poszerzenia wiedzy na temat niepełnosprawności, ale też osobistego rozwoju - przygotowania się do pracy z obszarami trudnymi dla każdego człowieka. Wyniki badań sugerują tu jasno potrzebę z jednej strony szkoleń dotyczących pracy z emocjami, z drugiej przedłużonego wsparcia w postaci warsztatów. Trzeba bowiem wyraźnie powiedzieć, iż praca z dzieckiem niepełnosprawnym i przewlekle chorym to konieczność zmierzenia się z doświadczeniem cierpienia, bezradności wobec niego, z doświadczeniem straty, „niesprawiedliwości”, czasem śmierci. To trudne sytuacje i nie powinniśmy oczekiwać, że osoby nieprzygotowane do nich i nie objęte jakimkolwiek wsparciem będą w stanie udźwignąć takie doświadczenia, a w szczególności powtarzać je wielokrotnie. Wszystkie szkolenia poruszają kwestie niepełnosprawności i przewlekłej choroby, oraz odnoszą się do postaw i przekonań, jak również wszystkie oparte są o metody pozwalające osobiście doświadczać pewnych emocji i odczuć. Cały cykl szkoleń jest formą pracy nad postawami i przekonaniami i cały przyczynia się do wzrostu wrażliwości na psychologiczne, socjologiczne i emocjonalne uwarunkowania pracy nauczyciela. W efekcie cały cykl szkoleń i wsparcia przyczynia się do lepszego radzenia sobie z emocjami, a w ramach szkolenia z komunikacji, oceniania i motywowania, oraz społecznych i psychologicznych implikacji niepełnosprawności kwestie emocji, ich rozpoznawania, oraz radzenia sobie z nimi są poruszane wprost, jak również dostarczane są pewne narzędzia pracy z emocjami, które z jednej strony mogą być używane przez nauczyciela w pracy nad własnym rozwojem, z drugiej nadają się również do pracy z dziećmi i rodzicami.

W ramach fazy testów zostaną sprawdzone trzy metody przedłużonego wsparcia nauczycieli - grupy wsparcia, tutoring z kontynuacją w postaci action learningu, trening interpersonalny z kontynuacją w postaci indywidualnych konsultacji. Wszystkie wybrane do testowania formy wspierają proces zmiany i rozwój osobisty, pozwalają na pracę nad postawą i przekonaniami, natomiast różnią się znacząco w swej formie. Można tu zaobserwować pewnego rodzaju stopniowanie bliskości relacji z prowadzącym, jak

również stopnia „odkrywania/obnażania” emocjonalnego, psychicznego siebie przed osobą prowadzącą. Trening interpersonalny i indywidualne konsultacje mogą być odbierane przez nauczycieli jako najbardziej ingerujące, tutoring z action learningiem – jako pośrednie, zaś najmniej odczuwana jako ingerująca będzie najpewniej forma grup wsparcia. Są to jednak tylko założenia i dopiero faza testów pozwoli nam określić plusy i minusy każdej z metod, jej odbiór przez użytkowników i odbiorców, bariery w stosowaniu itp. Zgodnie też z zapisami wniosku o dofinansowanie, jednym z celów testowania 4 ścieżek wsparcia (z których jedna obejmuje wyłącznie szkolenia bez kontynuacji), jest określenie, która z nich jest najbardziej efektywna kosztowo (proporcja nakład/rezultat), oraz czy jest możliwe wskazanie pewnych wytycznych związanych ze specyfiką nauczycieli (wiek, płeć, doświadczenie zawodowe, typ osobowości), które predestynują ich do konkretnej formy wsparcia.

5. Problemy z ocenianiem i konstruowaniem systemów motywacyjnych.

W świetle badań okazało się, że nauczyciele nie posługują się żadnym świadomie skonstruowanym systemem motywacji i gratyfikacji. Są również świadomi poważnych problemów z ocenianiem, szczególnie w kontekście sprawiedliwości oceny w oczach uczniów (*Raport z badań, s. 19-20*). Dodatkowo utrudnienia w tworzeniu uczniom niepełnosprawnym i przewlekle chorym płaszczyzny prezentacji swoich umiejętności oraz wikłanie ich w nieproporcjonalną relację dawania i brania, która uzależnia ich od uczniów zdrowych, generuje automatycznie utrudnienia z adekwatną oceną. Problem jest bardzo poważny - uczniowie zdrowi, nie przygotowani dobrze przez nauczycieli, nie rozumiejący systemu oceniania, odbierają oceny uczniów niepełnosprawnych i przewlekle chorych jako niesprawiedliwe. Poczucie krzywdy często znajduje ujście w agresji wobec ucznia niepełnosprawnego. Z kolei uczeń niepełnosprawny dostrzega inne kryteria oceny swojej pracy i to odbiera mu satysfakcję z uzyskanych stopni/efektów. Osoby niepełnosprawne mają często problem z samooceną i z motywacją, więc trudności w obszarze oceniania i motywowania są bardzo ważne z punktu widzenia ich dalszych osiągnięć. Uzasadnia to zapotrzebowanie na szkolenia z oceniania i motywowania.

6. Brak oferty szkoleń dla nauczycieli dotyczących powyższych aspektów oraz nastawionych na zmianę/ kształtowanie postaw i przekonań, w ofercie Placówek Doskonalenia Nauczycieli.

Dane zebrane w ramach pogłębionych badań i analizy w pierwszej fazie projektu potwierdziły, że nauczyciele kształcą się głównie pod kątem zdobywania czy poszerzania

wiedzy przedmiotowej oraz w zakresie pracy z niepełnosprawnością rozumianej jako zbiór metod wspierania/ułatwiania/pozyskiwania przez uczniów wiedzy przy/mimo różnego rodzaju deficytów. Kompetencje miękkie odgrywają marginalną rolę w procesie edukacji ustawicznej nauczycieli, natomiast szkoleń i warsztatów nastawionych na postawy i przekonania nie ma w ofercie wcale. Brak również zróżnicowanej oferty wsparcia dodatkowego. Tymczasem w obliczu wyartykułowanych trudności związanych z niepełnosprawnością i przewlekłą chorobą, wydaje się słuszne wdrażanie takich szkoleń i wsparcia do mechanizmów edukacji ustawicznej nauczycieli. Zwłaszcza, że w przypadku zawodu nauczyciela zakłada się stałość i ciągłość doskonalenia zawodowego oraz rozwijania umiejętności. Zaproponowany model zaś wpisuje się w postulat ciągłego szkolenia nauczycieli. W Polsce poprawa kształcenia w zakresie pracy z niepełnosprawnymi uczniami jest szczególnie istotna z uwagi na niską efektywność systemu edukacji integracyjnej, której wskaźnikiem jest aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych na poziomie 36% – mniejsza od średniej unijnej o około 10 punktów procentowych oraz mniejsza od średniej państw, będących w czołówce pod tym względem (Niemcy, Dania) o około 19 do 21 punktów procentowych (*Raport z badań*, s. 8, *Desk Research*, s. 102).

Nauczyciele wskazują chęć rozwoju i zróżnicowanych szkoleń, zwłaszcza tych dotyczących niepełnosprawności. Popadają jednak w pewien schematyzm. Podejmowanym działaniom szkoleniowym towarzyszy zasada bodźca i reakcji, gdyż doskonalenie zawodowe odbywa się głównie w odpowiedzi na napotkany problem, za pomocą środków aktualnie dostępnych. Stąd też poszczególnym działaniom towarzyszy stres i niepewność, te zaś emocje stoją u podstaw oczekiwań nauczycieli, iż zostanie im dostarczony wzorzec postępowania (*Raport z badania*, s. 20-23).

Bardzo niepokojącym zjawiskiem jest też wskazywanie przez nauczycieli, że zdobyte na szkoleniach, bądź warsztatach umiejętności, rzadko udaje im się wdrożyć do praktyki nauczania. Uzasadnia to zastosowane w modelu rozwiązanie, w którym szkolenia są kontynuowane, poprzez różnorakie formy wsparcia po ich zakończeniu, z jednej strony ułatwiające kontynuowanie procesu zmiany, z drugiej dające też możliwość monitorowania postępów nauczyciela. Uzasadnia to również stosowanie narzędzia action plan po każdym szkoleniu.

Reasumując, warto wspomnieć, iż u podłożu większości wniosków leży przyjęta przez nauczycieli nieświadomie definicja niepełnosprawności oparta na deficytach i ograniczeniach osób niepełnosprawnych. Takie rozumienie niepełnosprawności implikuje określony sposób patrzenia na uczniów niepełnosprawnych, a co za tym idzie na emocje oraz postawy wobec nich. Wpływa ona także na wewnętrzne kryzysy i frustracje nauczycieli, powodując, że ich praca wiąże się z dużymi kosztami emocjonalnymi. Rodzi to m.in. tak ważne problemy, jak: zaburzenia w komunikacji z uczniami i ich rodzicami, niejasno sformułowane cele nauczania, socjalizowanie do roli biorcy, niespójne systemy

oceniania, nieumiejętne zarządzanie procesem grupowym i nieadekwatne systemy motywacji, by wymienić tylko niektóre. Z tego punktu widzenia rozwiązania zaprojektowane w modelu wydają się szczególnie zasadne.

7. Analiza potrzeb edukacyjnych nauczycieli jest prowadzona wyłącznie w oparciu o deklaracje nauczycieli.

Strona | 16

Jest to nieefektywne, gdyż zgłaszane są wówczas wyłącznie takie deficyty, których nauczyciele są świadomi, które we własnej ocenie uznają za istotne, oraz takie, do których nie obawiają się przyznać (również przed sobą) - nie objęte społecznym tabu, jak dla przykładu agresja nauczyciela. W wyniku tego, dostosowana do nich, celowana w te problemy oferta szkoleń i warsztatów nie powstaje.

8. Część zgłaszanych trudności leży w braku właściwego dostosowania pomieszczeń.

W niedostosowanej sali i toalecie uczeń niepełnosprawny jest skazany na niesamodzielność i doświadczanie porażek, trudno więc przekonywać w takich warunkach nauczyciela do zmiany przekonań co do możliwości niepełnosprawnych. Nauczyciel może również nie być w stanie zbudować właściwych relacji między uczniem niepełnosprawnym, a zdrowymi uczniami, ani wzmacniać jego samooceny, jeśli warunki skazują takiego ucznia na zależność od innych, albo nie zapewniają mu minimum intymności w przyjęciu leku, skorzystaniu z toalety itp. Dostosowane otoczenie pozwala osobom niepełnosprawnym na pełną samodzielność, nawet w przypadku bardzo poważnych deficytów. Jest stosunkowo częstym zjawiskiem, że opiekunowie i otoczenie osób niepełnosprawnych zamiast usunąć źródło problemów na poziomie technicznym (np. dostosować łazienkę) próbuje przekonać siebie i niepełnosprawnego do konieczności akceptacji sytuacji uzależnienia od pomocy osób trzecich. Bywa, że dorabiane są do tego teorie np. o tym, że taka wzajemna pomoc jest rozwijająca dla obu stron, bo jedna uczy się brać, a druga dawać. Albo, że jest to rozwiązanie ekonomicznie uzasadnione - po prostu tańsze. Tymczasem, długofalowo jest ono wyczerpujące dla obu stron, a w osobach niepełnosprawnych może wyrobić niepożądane zmiany, takie jak wyuczona bezradność. Przebadanie takich mechanizmów w ramach modelu i pokazanie, że część problemów postrzeganych jest wyłącznie w kategoriach technicznych, w rzeczywistości przekłada się na wymierne problemy w integracji, podejściu do nauki, w samoocenie ucznia niepełnosprawnego, dostarczy szkołom twardych (naukowo popartych) argumentów w zabieganiu o dostosowanie pomieszczeń szkolnych.

Na tym etapie projektu nie jest możliwe dokładne określenie zastosowanych rozwiązań technicznych, lub wskazanie elementów podlegających dostosowaniu dla osób niepełnosprawnych, ponieważ nie wiemy jeszcze jakich uczniów (z jakimi deficytami)

problem będzie dotyczył. Generalnie dotyczyć będzie to wszelkich aspektów funkcjonowania niepełnosprawnego ucznia w szkole, tj. przede wszystkim: toalet, podjazdów, mebli, dostosowanych pomocy edukacyjnych. Ale możliwe, że np. poważnym problemem jest umiejscowienie włącznika światła w szatni lub toalecie na wysokości niedostępnej dla ucznia na wózku inwalidzkim i wtedy konieczne będzie zmiana położenia tego włącznika.

Strona | 17

Wpływ na funkcjonowanie modelu będzie polegał na udowodnieniu, iż określone problemy z adaptacją dziecka niepełnosprawnego wynikają z technicznych utrudnień i że wyłącznie dzięki dostosowaniu otoczenia można je rozwiązać. A próby rozwiązania ich poprzez edukowanie nauczycieli są nieskuteczne, drogie i pozbawione sensu. Przykładowo trudno budować partnerskie relacje z grupą ucznia, któremu trzeba pomóc w toalecie, pomóc wejść na krzesło, pomóc zapalić światło, pomóc zejść po schodach itp. Taka ciągła pomoc stanie się szybko uciążliwa dla obu stron. Trudno wymagać by w takich warunkach, nauczyciel wyrobił w uczniu przekonanie, iż może on być osobą samodzielną i aktywną.

Wyniki z tej fazy posłużą za twardy argument (poparty badaniami) w negocjacjach z instytucjami finansującymi szkołę, iż określoną pulę problemów można rozwiązać wyłącznie inwestując w przystosowanie otoczenia do potrzeb niepełnosprawnych, a próby inwestowania w dostosowanie nauczycieli do radzenia sobie z tymi problemami są całkowicie pozbawione sensu.

C) NARZĘDZI/ FORM WSPARCIA:

1. Innowacyjne jest użycie w kształceniu ustawicznym nauczycieli takich narzędzi jak:

- gry symulacyjne (pozwalające nauczycielom dostrzec szkołę i relacje w niej panujące oczami ucznia niepełnosprawnego)
- tutoring (w trakcie wyjazdu studyjnego)
- action learning
- moderowane grupy wsparcia
- trening interpersonalny

2. Innowacyjny charakter ma też **zastosowanie w procesie tworzenia nowego modelu kształcenia konsultacji z Partnerstwem Społecznym, w skład którego wchodzi zarówno przedstawiciele przyszłych odbiorców i użytkowników, jak i ostatecznych beneficjentów** - w naszym przypadku uczniów niepełnosprawnych i ich rodzin. To rozwiązanie sprzyja powstaniu modelu w pełni zaspokajającego potrzeby wszystkich interesariuszy.

SPRACOWNIA NADZIELI KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
OTWARTYCH SZKÓL PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
ZUCIENIAMI NIEFUNKCJONALNYMI

3. Innowacyjne jest też **opracowanie sposobu badania potrzeb szkoleniowych nauczycieli bazującego między innymi na porównaniu jawnych i niejawnych przekonań i postaw, oraz badania efektywności szkoleń i innych form wsparcia.** Jest to innowacyjny i cenny wkład w rozwój kształcenia ustawicznego, gdyż wraz z dynamicznymi zmianami społecznymi, również zmiany w potrzebach następują szybciej, i ich bieżące monitorowanie jest jednym z kluczowych warunków efektywności.

Strona | 18

III . INFORMACJE NA TEMAT ZESPOŁU AUTORÓW PRODUKTÓW SKŁADAJĄCYCH SIĘ NA WSTĘPNĄ WERSJĘ PRODUKTU FINALNEGO.

1. AUTORZY SCENARIUSZY I MATERIAŁÓW SZKOLEŃ I WARSZTATÓW ORAZ POZOSTAŁYCH FORM WSPARCIA:

Jolanta Błaszowska - Bastian

Stały i wyłączny Trener ODiTK,

Staż trenerski: 10 lat; ok. 800 dni

Wykształcenie:

Uniwersytet Gdański, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Pedagogiki, Specjalizacja:

Pedagogika Społeczna.

Studium Pomocy Psychologicznej i Psychoterapii

Certyfikowany Coach ICC

Doświadczenie zawodowe zdobywała m.in.: w Urzędzie Miasta Sopot, gdzie prowadziła różnorodne projekty rozwojowe.

Od 2003 wykładowca w Wyższej Szkole Administracji i Finansów. Współpracuje z Polską Fundacją na Rzecz Polskich Związków Kredytowych.

Paweł Błaszkwicz

Konsultant, praktyk zarządzania zasobami ludzkimi. Doktorant w Instytucie Psychologii UG.

SPRACOWANIE NAJWIĘKSZEJ LICZBY
OTWARTYCH SZKÓŁ PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
ZUCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

W pracy naukowej zajmuje się problematyką badania satysfakcji pracy pod kierunkiem prof. Janusza Czapińskiego. Absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Ukończył socjologię, podyplomowe studia z doradztwa personalnego oraz Profesjonalne Studium Menedżerów Personalnych w Gdańsku. Specjalizuje się w badaniach organizacyjnych, projektuje i wdraża systemy wspierające zarządzanie rozwojem pracowników w firmie. Kierownik merytoryczny programów szkoleniowych realizowanych w ramach dotacji Europejskiego Funduszu Społecznego (Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Zasobów Ludzkich). Wykładowca Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku i Toruniu. Zdobył doświadczenie pracując w działach personalnych dużych firm produkcyjnych: Philips Consumer Electronics Industries oraz Flextronics International. Pracował także jako dziennikarz.

Strona | 19

Trener tzw. umiejętności społecznych. Opracowuje szczegółowe programy rozwoju kompetencji dla pracowników w ramach sesji diagnozy kompetencji (assessment center/development center). Pasjonuje się tematyką manipulacji i socjotechniki w relacjach interpersonalnych oraz mediach.

Iza Drewicz- Czupryniak

Stały i wyłączny Trener ODiTK

Staż trenerski: 15 lat; ok. 2000 dni

Licencjonowany Coach ICC (od 2009), superwizor (od 2008), mediator (od 2004), licencjonowany trener psychoedukacji Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (od 2003), nauczyciel dyplomowany Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu (od 2003), I stopień specjalizacji zawodowej w zakresie pomocy psychologicznej (od 2002), specjalista Terapii Krótkoterminowej Ukierunkowanej na Rozwiązanie Problemu (od 1998). Posiada także duże doświadczenie w diagnozie psychologicznej oraz doradztwie zawodowym. Ukończyła liczne kursy zawodowe.

Psycholog - praktyk. Od 1995r. właścicielka firmy zajmującej się szerzeniem wiedzy i pomocy psychologicznej, posiada duże doświadczenie zawodowe w różnych firmach szkoleniowych, instytucjach i stowarzyszeniach. Prowadzi coaching dla średniej kadry menedżerskiej oraz dla osób indywidualnych.

Zofia Lisiecka

Stały Trener ODiTK,

Staż trenerski: 4 lata; ok. 200 dni

SPRĘTOWY NADZIEL Kształcenia i rozwoju
OTWARTYCH SZKÓL PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
ZUCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

Trenerka, wolontariuszka w fundacjach działających na rzecz dzieci z różnego typu niepełnościami, w których zajmuje się głównie opracowywaniem projektów nastawionych na działania zapobiegające wykluczeniu społecznemu, mama dziecka niepełnosprawnego. Autorka koncepcji niniejszego projektu SMOK, oraz Opiekunka merytoryczna Modelu.

Strona | 20

Od 10 lat zajmuje się problematyką niepełnosprawności, szczególnie w kontekście jakości życia osób niepełnosprawnych i przewlekle chorych i niekonwencjonalnych działań nastawionych na ich integrację społeczną, edukacyjną, zawodową. Praktyk - posiada doświadczenie zarówno w pracy niepełnosprawnymi dziećmi i młodzieżą, jak i z ich rodzinami, oraz z kadrą pedagogiczną pracującą z tą grupą uczniów.

Anna Strzałkowska

Stały trener ODiTK.

Staż trenerski: 6 lat, około 500 dni

Wykształcenie:

Ukończyła psychologię i socjologię na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Gdańskiego.

W 2009 r. obroniła doktorat z zakresu psychologii i socjologii sportu.

Od wielu lat wykładowca zatrudniony w AWFIS w Gdańsku, a od 2008 roku na Uniwersytecie Gdańskim.

Swoje doświadczenie zawodowe rozwija także w obszarze realizacji badań - pracuje w Pracowni Realizacji Badań Socjologicznych Uniwersytetu Gdańskiego jako specjalista ds. badań.

Specjalizuje się w szkoleniach z zakresu: Obsługa klienta, Prezentacje w biznesie, Komunikacja interpersonalna, Komunikacja w projekcie, Wywieranie wpływu, Negocjacje, Proaktywność, Asertywność, Twórcze rozwiązywanie problemów, Techniki efektywnej pracy umysłowej, Zarządzanie czasem, Przywództwo, Kierowanie zespołem.

2. AUTORZY BADAŃ I ANALIZ :

1. Kierownik merytoryczny badania

Ewa Ciechanowska – absolwentka Wydziału Matematyki, Fizyki i Informatyki Uniwersytetu Gdańskiego na kierunku Matematyka. W PBS od 2006 roku. Brała udział w realizacji szeregu projektów badawczych, głównie w obszarze badań społecznych i ekonomicznych.

Specjalizuje się w analizach ilościowych i statystycznych. Kierownik projektów badawczych w PBS oraz koordynator modułów: CATI, PAPI, CAPI, CAWI. Posiada doświadczenie we współpracy z instytucjami publicznymi, w tym w realizacji projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej. Kierownik merytoryczny badania w ramach Projektu Innowacyjnego SMOK.

2. Autor strategii w zakresie powiązaniem z badaniami

Anna Łubińska – ukończyła studia magisterskie w Instytucie Filozofii, Socjologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Gdańskiego na kierunku Socjologia; autorka publikacji naukowych. Od 2011r. związana z firmą PBS, gdzie pracuje w Dziale Badań Społecznych na stanowisku Młodszy Badacz. Specjalizuje się w realizacji badań ilościowych o tematyce społeczno-politycznej. Uczestniczyła w realizacji wielu projektów badawczych (m.in. badanie dotyczące stosowania substancji psychoaktywnych wśród młodzieży województwa pomorskiego, badania edukacyjne, badania koniunktury turystycznej). W ramach Projektu Innowacyjnego SMOK odpowiedzialna za opracowanie strategii w zakresie powiązaniem z badaniami.

3. Autor desk research

Bartłomiej Piotrowski – absolwent Wydziału Nauk Humanistycznych, kierunku Politologia i Nauki Społeczne w zakresie Socjologii Uniwersytetu Szczecińskiego. Doradca Ministra w MPiPS, ekspert, doradca, autor badań i raportów, wykładowca, w zakresie polityki społecznej i rynku pracy w licznych organizacjach i programach krajowych i międzynarodowych (m.in.: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwo Zdrowia i Pracy Gruzja, Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych(PFRON) Centrum Analiz Społeczno-Ekonomicznych(CASE), Instytut Badań Nad Gospodarkę Rynkową (IBnGR), PBS, Bank Światowy, Department for International Development (DFID) Wielka Brytania, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Międzynarodowa Organizacja Pracy(ILO)).

IV. NA FINALNY PRODUKT PROJEKTU SKŁADAJĄ SIĘ 3 PRODUKTY POŚREDNIE:

1. SCENARIUSZE I MATERIAŁY DO SZKOLEŃ:

- niepełnosprawność i choroba przewlekła - implikacje społeczne,
- dyskryminacja i rola stereotypów,
- proces grupowy,
- komunikacja, motywowanie i ocenianie – warsztat oparty o elementy Szkoły rodziców i wychowawców.

2. WYTYCZNE PROWADZENIA WSPARCIA DODATKOWEGO:

- grupy wsparcia,
- trening interpersonalny (grupowy) z kontynuacją w postaci indywidualnych konsultacji,
- tutoring z kontynuacją w postaci action learningu.

W okresie testowania cała 40- osobowa grupa nauczycieli ukończy szkolenia (64h), natomiast potem zostaną oni podzieleni na cztery 10-osobowe grupy. Pierwsza grupa nie otrzyma dodatkowego wsparcia (grupa kontrolna), natomiast z pozostałych 3 grup każda otrzyma inną jego formę. Takie rozwiązanie w założeniu ma służyć określeniu, po okresie testowania, która z form wsparcia jest optymalna pod względem skuteczności, relacji nakład - rezultat, oraz do weryfikacji czy są przesłanki (np. doświadczenie, wiek, predyspozycje charakterologiczne), wedle których dana forma wsparcia może być rekomendowana dla określonych grup nauczycieli.

3. PODRĘCZNIK, KTÓRY ZAWIERAĆ BĘDZIE:

- opis całościowej koncepcji Modelu z uzasadnieniem (powyżej),
- wszystkie wyniki badań prowadzonych w ramach projektu wraz z omówieniami ,
- wytyczne realizacji poszczególnych elementów produktu finalnego wraz z praktycznymi informacjami i wskazówkami opartymi o doświadczenia prowadzących z okresu testowania,
- opis - instrukcję badania obszarów potrzeb edukacyjnych i potrzeb w zakresie wsparcia (oferty kształcenia ustawicznego) nauczycieli oraz ich efektywności (opracowany po fazie testowania, na bazie przeprowadzonych badań i analiz).

WYTYCZNE REALIZACJI POSZCZEGÓLNYCH ELEMENTÓW PRODUKTU FINALNEGO

Strona | 23

I. KOLEJNOŚĆ REALIZACJI BLOKÓW SZKOLENIOWYCH:

1. Niepełnosprawność i choroba przewlekła - implikacje społeczne.
2. Dyskryminacja i rola stereotypów.
3. Proces grupowy.
4. Komunikacja, motywowanie i ocenianie – warsztat oparty o elementy Szkoły rodziców i wychowawców.

II. SZKOLENIA (4 BLOKI 2-DNIOWE, 8H DZIENNIE)

Uwaga - w przypadku, gdy publiczna Placówka Doskonalenia Nauczycieli chce zatrudnić trenera na umowę o pracę, musi on spełnić dodatkowo warunki wynikające z zapisów Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 19 listopada 2009r. w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli (wraz z późniejszymi zmianami z 21 października 2012r.) w paragrafie 10.

1. BLOK PIERWSZY: „NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ I JEJ SPOŁECZNE I PSYCHOLOGICZNE IMPLIKACJE”

Przygotowanie trenera prowadzącego i warunki techniczne.

Wielkość grup: 10 – 16 osób

Wymagania do trenera/rki:

- a) Regularne zaangażowanie w pracę z osobami niepełnosprawnymi, w tym doświadczenie w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym (wiek - szkoła podstawowa 6-12 lat),

- b) Minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 100 dni szkoleniowych,
- c) ukończony kurs trenerski (dyplom lub certyfikat),
- d) ukończony kurs „Szkoły rodziców i wychowawców” ORE,
- e) wymagane doświadczenie we współpracy z kadrą nauczycielską.

Wymagania techniczne:

- ✓ Flipchart
- ✓ Rzutnik
- ✓ Nagłośnienie
- ✓ Sala ze światłem dziennym, z możliwością aranżacji przestrzeni w stanowiska do pracy lub ustawienia stołów i krzeseł w kształcie podkowy.

2. BLOK DRUGI: „SZKOLENIE ANTYDYSKRYMINACYJNE DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK”

Przygotowanie trenera prowadzącego i warunki techniczne.

Wielkość grupy: 8 - 15 osób

Wymagania do trenera/ki:

- a) regularne zaangażowanie w działalność antydyskryminacyjną,
- b) minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 300h szkoleniowych, w tym min. 100h w formie szkolenia i/lub warsztatu z zakresu edukacji antydyskryminacyjnej,
- c) ukończony kurs trenerski (dyplom lub certyfikat),
- d) ukończony warsztat antydyskryminacyjny i genderowy lub warsztat w zakresie własnej specjalizacji (np. warsztat z przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na niepełnosprawność), każdy minimum 8h,
- e) wymagane doświadczenie we współpracy z kadrą nauczycielską.

Wymagania techniczne:

- ✓ Flipchart

SPRĘTOWY NADZIEL Kształcenia Nauczycieli
Otwartych Szkol Podstawowych
w Zakresie Pracy
Zleżniam Nielei i Sprawiania

- ✓ Rzutnik
- ✓ Sala warsztatowa z możliwością przesuwania krzeseł i stołów

3. BLOK TRZECI: „SZKOLENIE Z ZAKRESU PROCESÓW GRUPOWYCH DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK”

Strona | 25

Przygotowanie trenera prowadzącego i warunki techniczne.

Wielkość grup: 8 – 12 osób

Wymagania do trenera/ki:

- a) minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 100 dni szkoleniowych, w tym 100h z zakresu procesów grupowych
- b) ukończony kurs trenerski (dyplom lub certyfikat),
- c) wymagane doświadczenie we współpracy z kadrami nauczycielską

Wymagania techniczne:

- ✓ Flipchart
- ✓ Rzutnik
- ✓ Nagłośnienie
- ✓ Sala ze światłem dziennym, z możliwością aranżacji przestrzeni w stanowiska do pracy lub ustawienia stołów i krzeseł w kształcie podkowy.

4. BLOK CZWARTY: „KOMUNIKACJA, OCENIANIE I MOTYWOWANIE W EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ”

Przygotowanie trenera prowadzącego i warunki techniczne.

Wielkość grup: 10 – 16 osób

Wymagania do trenera/ki:

- a) regularne zaangażowanie w pracę z osobami niepełnosprawnymi, w tym doświadczenie w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym (wiek - szkoła podstawowa 6-12 lat),
- b) minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 100 dni szkoleniowych,
- c) ukończony kurs trenerski (dyplom lub certyfikat),
- d) ukończony kurs „Szkoły rodziców i wychowawców” ORE,
- e) wymagane doświadczenie we współpracy z kadrą nauczycielską.

Wymagania techniczne:

- ✓ Flipchart
- ✓ Rzutnik
- ✓ Nagłośnienie
- ✓ Sala ze światłem dziennym, z możliwością aranżacji przestrzeni w stanowiska do pracy lub ustawienia stołów i krzeseł w kształcie podkowy.

III. WSPARCIE DODATKOWE (3 MODUŁY, PO JEDNYM NA GRUPE)

1. GRUPY WSPARCIA

Ilość godzin: 40

Czas zajęć: 10 modułów po 4 godziny każde.

Wielkość grup: 10 - 12 osób

Wymagania wobec trenera:

- a) minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 100 dni szkoleniowych, doświadczenie w prowadzeniu szkoleń dla nauczycieli - min.100h i referencje,
- b) ukończony kurs trenerski (dyplom lub certyfikat),
- c) znajomość tematu – edukacja i wychowanie dziecka niepełnosprawnego,
- d) doświadczenie w prowadzeniu grup wsparcia dla nauczycieli - min. 60h i referencje

Wymagania techniczne:

SPRACUJĄCY NADZIELI KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
OTWARTYCH SZKÓL PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
Z UCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

- ✓ Sala na 12 osób
- ✓ Rzutnik
- ✓ Nagłośnienie
- ✓ Flipchart

2. WARSZTAT INTERPERSONALNY I KONSULTACJE

2.1 WARSZTAT INTERPERSONALNY

Ilość godzin: 32

Czas zajęć: 4 dni, 8h dziennie

Wielkość grup:

Minimalna liczba uczestników w grupie to 8 osób, a maksymalna 14. Taka liczba zapewnia bezpieczne warunki pracy i możliwość kontroli wydarzeń w grupie przez trenera. Z drugiej strony pozwala zorganizować wiele różnorodnych ćwiczeń związanych z komunikacją interpersonalną.

Wymagania wobec trenera:

- a) ukończone studia magisterskie z psychologii
- b) znajomość tematu – edukacja i wychowanie dziecka niepełnosprawnego,
- c) minimum 4 lata doświadczenia trenerskiego, w tym zrealizowanych minimum 10 warsztatów interpersonalnych 2-4 dniowych
- d) minimum 5 lat doświadczenia w prowadzeniu zajęć w zakresie kompetencji społecznych, a szczególnie pod względem konfliktu, stylu komunikacji, przekazywania informacji zwrotnych.
- e) znajomość technik pracy terapeutycznej. Sugerowaną szkołą terapeutyczną jest psychologia procesu, ze względu na plan kontynuacji zajęć poprzez indywidualne sesje rozwojowe.

Wymagania techniczne:

Sala przeznaczona do warsztatów musi być przestronna z możliwością usunięcia stołów.

2.2 WSPARCIE DODATKOWE: KONSULTACJE:

Wielkość grup: 1 osoba

Ilość godzin: 10

Strona | 28

Czas zajęć: 2h (średnio raz na dwa miesiące 2 godziny)

Wymagania wobec trenera:

- minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 100 dni szkoleniowych Doświadczenie w prowadzeniu szkoleń dla nauczycieli - min.100h i referencje,
- znajomość tematu – edukacja i wychowanie dziecka niepełnosprawnego,
- doświadczenie w prowadzeniu sesji coachingowych - minimum 20 przeprowadzonych coachingów.

Wymagania techniczne:

Sala do konsultacji powinna zapewnić możliwość przeprowadzenia nieskrępowanej rozmowy z możliwością odgrywania ról i prowadzenia różnych ćwiczeń. Dobrze jeśli sala będzie poza terenem szkoły oraz była wyposażona w sprzęt RTV z uwagi na możliwość wykorzystania materiałów audio i video w czasie konsultacji.

3. WYJAZD DO DANII (TUTORING.) Z KONTYNUACJĄ W FORMIE ACTION LEARNINGU

3.1 TUTORING - WYJAZD DO DANII

Uwaga! W związku ze specyfiką wsparcia w postaci tutoringingu należy przewidzieć czas na organizację wyjazdu. Po wybraniu szkoły (miejsca tutoringingu) w szczególności należy przewidzieć:

1. Podpisanie umowy z wybraną szkołą.
2. Wybór środka transportu.
3. Wybór miejsca zakwaterowania.
4. Wybór dostawcy usługi cateringu.
5. Sprawdzenie uwarunkowań prawnych (wiza, paszport itp.).

6. Zatrudnienie tłumacza.
7. Wykupienie ubezpieczenia.

Ilość godzin: 30 - około 20h (5dni po 4h) obserwacji (tutoringu) i 10h omówienia na miejscu (5 dni po 2h)

Czas zajęć: 5 dni + dojazd

Wielkość grup: Sugerowana liczba osób w grupie od 6 do 10.

Wymagania wobec trenera

- a) regularne zaangażowanie w pracę z osobami niepełnosprawnymi, w tym doświadczenie w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym (wiek - szkoła podstawowa 6-12 lat),
- b) minimum 2 lata doświadczenia trenerskiego, w tym przepracowanych min. 100 dni szkoleniowych,
- c) ukończony kurs trenerski (dyplom lub certyfikat),
- d) ukończony kurs „Szkoły rodziców i wychowawców” ORE,
- e) wymagane doświadczenie we współpracy z kadrą nauczycielską.
- f) znajomość języka angielskiego.

Prowadzenie tutoringu (rozumiane, jako towarzyszenia grupie i tutorowi, omawianie następnie zebranych przez uczestników obserwacji) wymaga od opiekuna zaawansowanych umiejętności pracy z grupą, znajomości zagadnienia pracy dydaktycznej z uczniami niepełnosprawnymi, znajomości technik facylitacji i moderacji, umiejętności stawiania celów rozwojowych i motywowania do ich osiągnięcia, radzenia sobie z oporem grupy, zastosowanie elementów coachingu oraz doświadczenia trenerskiego w zakresie szkoleń psychologicznych. Trener musi mieć również poczucie odpowiedzialności za dopasowanie wiedzy do konkretnych uczestników. Nie wszyscy słuchacze mogą być gotowi na pełny udział w zajęciach ze względu na swoje ograniczenia. Trener musi umieć wypracować z takimi osobami indywidualną ścieżkę rozwoju kompetencji.

Jest wskazane by trener prowadzący ten etap prowadził również jego kontynuację - action learning .

Wymagania techniczne dotyczące sali do omówień:

Przestronna sala umożliwiająca symulację warunków prowadzenia lekcji przez nauczycieli.

SPRĘT CZYNI NADZIEJĘ, KSZTAŁCENIA NADZIEJĘ CYCIELI
OTWARTYCH SZKÓŁ PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
Z UCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ

3.2 WSPARCIE DODATKOWE: ACTION LEARNING

Ilość godzin: 20h - 2 spotkania w miesiącu po 2h przez 5 miesięcy

Czas zajęć: 2h

Strona | 30

Wielkość grupy: Sugerowana liczba osób w grupie od 6 do 10.

Wymagania wobec trenera

Stosowanie metody Action Learning wymaga od opiekuna zaawansowanych umiejętności pracy z grupą, a szczególnie; znajomości technik facylitacji i moderacji, umiejętności stawiania celów rozwojowych i motywowania do ich osiągnięcia, radzenia sobie z oporem grupy, zastosowanie elementów coachingu oraz doświadczenia trenerskiego w zakresie szkoleń psychologicznych. Trener musi mieć również poczucie odpowiedzialności za dopasowanie wiedzy do konkretnych uczestników. Nie wszyscy słuchacze mogą być gotowi na pełny udział w zajęciach ze względu na swoje ograniczenia. Trener musi umieć wypracować z takimi osobami indywidualną ścieżkę rozwoju kompetencji.

Wymagania techniczne:

Przestronna sala umożliwiająca symulację warunków prowadzenia lekcji przez nauczycieli.
Potrzebna kamera video.

KONSPEKTY 4 BLOKÓW SZKOLEŃ

1. KONSPEKT BLOKU SZKOLEŃ „NIEPEŁNOSPRAWNOŚĆ I JEJ SPOŁECZNE I PSYCHOLOGICZNE IMPLIKACJE” AUTOR ZOFIA LISIECKA

Proponowany program szkolenia opiera się na:

- ✓ wiedzy dotyczącej typów niepełnosprawności, ze zwróceniem uwagi na choroby przewlekłe i niepełnosprawności niewidoczne (w kontraście do powszechnego postrzegania niepełnosprawności jako niepełnosprawności narządów ruchu, niedowidzenia i niedosłyszenia),
- ✓ wiedzy o typowych trudnościach w edukacji uczniów niepełnosprawnych,
- ✓ wiedzy o trudnościach napotykanym w relacjach z grupą rówieśniczą uczniów niepełnosprawnych,
- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej mechanizmów kształtowania się postawy wyuczonyj bezradności,
- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej wagi przekonań nauczyciela dotyczących możliwości ucznia i ich bezpośredniego przełożenia na rezultaty edukacji,
- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej ról społecznych,
- ✓ elementach efektywnego zarządzania różnorodnością,
- ✓ programach psychologii międzykulturowej i wielokulturowości jako metodach inkluzji społecznej,
- ✓ badaniach dotyczących sytuacji społecznej osób wykluczonych ze względu na niepełnosprawność,
- ✓ zagadnieniach i wskaźnikach dotyczących równych szans osób z niepełnosprawnością w procesie edukacji i zatrudnieniu.

Warsztat oparty zostanie na 3 podstawowych komponentach:

- ✓ rozbudzenie świadomości (Czym jest niepełnosprawność? Czym jest „norma”? Jakie są cele edukacji włączającej? Jakie emocje, problemy napotykają na swojej drodze uczniowie niepełnosprawni i pełnosprawni w związku z edukacją włączającą? Co to

znaczy „dobrze przygotować niepełnosprawnego do życia”? Czy należy chronić dzieci przed trudnymi sytuacjami i emocjami? Czy należy „ułatwiać życie” niepełnosprawnym uczniom? Czy moje – nauczyciela/lki emocje i przekonania mają wpływ na ucznia?),

- ✓ wiedza (Jakie są najczęstsze problemy społeczne i psychologiczne uczniów niepełnosprawnych? Co to jest wtórna dyskryminacja? Jak włączać niepełnosprawnych bez wtórnej dyskryminacji? Dlaczego pełnosprawni uczeń i jego przygotowanie są kluczowe dla procesu integracji? Jak przygotowywać pełnosprawnych uczniów do edukacji włączającej? Jak przeprowadzać uczniów pełnosprawnych i niepełnosprawnych przez trudne emocjonalnie sytuacje społeczne?),
- ✓ działania praktyczne (Jak tworzyć warunki sprzyjające edukacji włączającej? Jakich sytuacji, rozwiązań, słów unikać i czym je zastąpić? Jak pomóc sobie i uczniom w trakcie trudnych emocjonalnie sytuacji? Jak rozmawiać z uczniami o trudnych emocjach?).
- ✓ w trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki wezmą udział w ćwiczeniach i dyskusjach dotyczących problemów życiowych, psychologicznych, oraz typów i zakresu trudności w edukacji i integracji społecznej, które dotyczą dzieci niepełnosprawne i ich rodziny, jak również trudności i problemów uczniów zdrowych i ich rodziny w efekcie edukacji włączającej.

Strona | 32

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki będą mieli możliwość:

- ✓ zastanowić się nad tym czym jest niepełnosprawność i jak rodzaj przyjętej definicji wpływa na jakość życia tych osób oraz funkcjonowanie społeczeństwa;
- ✓ zdobyć wiedzę na temat problemów psychologicznych i społecznych, z którymi boryka się osoba niepełnosprawna w różnych okresach swojego życia, oraz jej rodzina i otoczenia;
- ✓ zdobyć wiedzę na temat roli i wagi relacji rówieśniczych w klasie oraz gromadzonych doświadczeń (pozytywnych i negatywnych) między zdrowymi a niepełnosprawnymi uczniami, na przyszłe funkcjonowanie społeczne, na tworzenie się stereotypów i postaw zarówno wśród zdrowych jak i wśród niepełnosprawnych uczniów i ich rodziny oraz otoczenia;
- ✓ przyrzeć się własnym doświadczeniom, przekonaniom, postawom i emocjom w kontakcie z osobami niepełnosprawnymi i skonfrontować je z innymi osobami;

- ✓ doświadczyć siły z jaką nauczyciele mogą „obsadzać” ucznia w określonej – pozytywnej lub negatywnej roli;
- ✓ zdobyć narzędzia do pracy z postawą, z przekonaniem, trudnymi emocjami przydatnymi zarówno w pracy z uczniem niepełnosprawnym i jego otoczeniem, jak i uczniem zdrowym (i jego otoczeniem), ale również do pracy z własnymi emocjami, które nieuchronnie będą się w pracy pojawiać.

Metody szkolenia

Zajęcia prowadzone będą metodami aktywizującymi osobiste zasoby i doświadczenia uczestników (case study, dyskusje, praca w małych grupach, gry i zabawy), a także poprzez wykłady, prezentacje oraz pokazy filmów pokazujących realne możliwości osób niepełnosprawnych

Jednym z najważniejszych elementów szkolenia, na którym opierać się będzie znaczna część warsztatów jest gra symulacyjna. W grze uczestnicy odwzorowują sytuację w klasie szkolnej z uczniami niepełnosprawnymi. Mają możliwość osobiście poczuć co to znaczy być niezrozumianym, pozostawionym na uboczu, zagubionym. Doświadczają jak czuje się osoba postrzegająca siebie jako balast, powód przegranej w rywalizacji (bo opóźnia lub utrudnia działania). Mają też jednak możliwość doświadczyć jak czują się uczniowie zdrowi, jak ciężko jest czuć presję na opiekowanie się kimś, jak ciężko wyważyć zyski i straty, gdy bierze się udział w rywalizacji, a niepełnosprawny kolega robi rzeczy wolniej lub niedokładniej, narażając grupę na porażkę. W grze ujawnia się cały wachlarz problemów, a wraz z nimi emocji, postaw, przekonań. Stanowi ona wyjście do dalszych działań zarówno w ramach tego bloku szkoleniowego jak i w kolejnych modułach.

Podstawowym celem gry jest skłonienie uczestników do refleksji nad złożonymi mechanizmami, które uruchamiają się w grupie wraz z pojawieniem się w niej osoby niepełnosprawnej, oraz z ich konsekwencjami dla dalszego funkcjonowania tak jednostek (niepełnosprawnych i pełnosprawnych uczniów) jak i grupy. W sposób oczywisty zahaczmy tu również o kwestie uprzedzeń i dyskryminacji. Choć głównym celem nie jest analiza sposobu prowadzenia ćwiczenia jako metody edukacyjnej, ale gra jest niewątpliwie narzędziem jakie nauczyciel może również użyć w swojej pracy z dziećmi starszych klas. Cały blok jest skonstruowany w takim duchu, by z jednej strony uczestnicy doświadczali i uczyli się dzięki nim, a z drugiej strony są później omawiane w taki sposób, by następnie nauczyciele mogli je wykorzystać w pracy z uczniami czy rodzicami (zarówno niepełnosprawnymi jak i zdrowymi).

Szkolenie składać będzie się z 4 modułów:

- ✓ Integracyjnego – ponieważ podczas warsztatu pracować będziemy na kwestiach związanych z samoświadomością, postawami i uprzedzeniami istotne jest, żeby uczestnicy czuli się bezpiecznie w grupie
- ✓ Uwrażliwiającego – część nastawiona na wzrost zrozumienia specyfiki trudności psychologicznych i społecznych, z którymi borykają się uczniowie niepełnosprawni i zdrowi (w kontakcie z niepełnosprawnymi), oraz nad wpływem przypisywanych uczniom cech (ról) na ich zachowania i odbiór tychże zachowań.
- ✓ Wiedzewego – przedstawienie sytuacji uczniów niepełnosprawnych i ich rodzin, oraz wpływu relacji szkolnych na przyszłe społeczne funkcjonowanie jednostek jak i całego społeczeństwa.
- ✓ Problemowo/zadaniowego – jakie problemy z obszaru emocjonalnej reakcji na niepełnosprawność (reakcji własnej, dzieci pełno i niepełnosprawnych, i ich rodziców) stają przed uczestnikami/czkami szkolenia w ich pracy, jak radzić sobie z własnymi i rozmawiać o cudzych emocjach?

PROGRAM SZKOLENIA

DZIEŃ I

SESJA 1 - Integracja

09.00–11.15 - Przedstawienie się osób prowadzących i osób uczestniczących w szkoleniu, prezentacja celów szkolenia i programu, ustalenie oczekiwań i obaw, ustalenie zasad współpracy w trakcie szkolenia, ćwiczenie na integrację grupy wprowadzające w tematykę szkolenia (3h).

Kontekst Firmy Równych Szans

SESJA 2 – Uwrażliwienie

11.30–13.00 – Gra „Klasa integracyjna”. Cel ćwiczenia: rozpoznanie problemów i napięć pojawiających się w funkcjonowaniu grupy, w której znajdują się osoby niepełnosprawne na podstawie doświadczeń uczestników i uczestniczek. (2h)

14.00–14.45 – Psychologiczne i społeczne konsekwencje niepełnosprawności w klasie szkolnej - dyskusja facylitowana. Celem ćwiczenia jest uświadomienie uczestników na problemy i napięcia jakie mogą zaistnieć w klasie szkolnej, w której jest dziecko niepełnosprawne, oraz refleksja nad własnymi emocjami oraz postawą wobec uczniów i uczennic. Podsumowanie pierwszego dnia. (1h)

Strona | 35

14:45-16:30 - Mechanizm wpisywania dziecka w role społeczne i uwalnianie od grania ról. Ćwiczenie ze „Szkoły rodziców i wychowawców”, bierze w nim udział cała grupa. Celem jest uświadomienie nauczycielom, że nieświadomie oni sami bądź rodzice (lub inne ważne dla dziecka osoby) swoimi postawami, oczekiwaniami, zachowaniami wpisują dziecko w role społeczną, z której niezwykle trudno się dziecku wydostać. W przypadku dziecka niepełnosprawnego dodatkowo przekaz jest wzmocniony, bowiem pokrywa się z ogólnie powszechnym w otoczeniu dziecka przekazem. Przede wszystkim celem jest nauczenie nauczycieli/nauczycielek jak uwalniać dziecko od grania ról. (2h)

DZIEŃ II

SESJA 3 – Wiedza

09.00–11.15 – Problemy uczniów niepełnosprawnych i ich rodzin, w procesie edukacji jak i ich konsekwencje w późniejszym życiu – prezentacja wyników badań, relacji osób dorosłych niepełnosprawnych, odpowiedzi na pytania uczestników. Celem jest dostarczenie wiedzy uczestnikom i uczestniczkom na temat sytuacji uczniów z niepełnosprawnością oraz ich rodzin, na ograniczenia ale i szanse tkwiące w ich sytuacji, oraz możliwe narzędzia ich niwelowania lub minimalizowania. (3h)

11.30-13.00 – Szkoła jako miejsce budowania przyszłych relacji społecznych. Emocje, postawy i przekonania uczniów zdrowych i ich rodziców wobec niepełnosprawności - czy i jak szkoła i panujące w niej zwyczaje je kształtują? - dyskusja facylitowana. Celem jest zwrócenie uwagi na role wzajemnych relacji uczniów niepełnosprawnych i zdrowych (i ich rodzin) na etapie szkoły, zarówno dla ich przyszłego funkcjonowania jako jednostek, jak i dla kształtu przyszłego społeczeństwa. (2 h).

SESJA 4 - Problemy i zadania

14.00–16.00 – Trudne emocje ucznia niepełnosprawnego, zdrowego, rodziców oraz nauczyciela/nauczycielki w kontekście niepełnosprawności. – praca na bazie doświadczeń uczestników/uczestniczek. Sesja rozpoczyna się od pracy w grupie i wspólnym spisaniu wszystkich możliwych emocji, a następnie dyskusji facylitowanej. Celem ćwiczenia jest doprowadzenie uczestników do wniosku, że nie ma złych emocji, są tylko przyjemne i trudne. Następnym elementem sesji jest ćwiczenie dotyczące rozmawiania o cudzych trudnych emocjach. Celem ćwiczenia jest przygotowanie nauczycieli/nauczycielek do rozmów z uczniami/uczennicami w sytuacjach emocjonalnie trudnych.

Strona | 36

Podsumowanie i zakończenie warsztatów

16.00–16.30 – Rundka kończąca.

2. KONSPEKT BLOKU SZKOLEŃ „SZKOLENIE ANTYDYSKRYMINACYJNE DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK” AUTOR ANNA STRZAŁKOWSKA

Proponowany program szkolenia opiera się na:

- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej mechanizmów kształtowania się stereotypów, uprzedzeń i dyskryminacji,
- ✓ podstawach warsztatu antydyskryminacyjnego, (w oparciu m.in. o koncepcję Jane Elliott i film „Niebieskoocy”),
- ✓ elementach efektywnego zarządzania różnorodnością,
- ✓ programach psychologii międzykulturowej i wielokulturowości jako metodach inkluzji społecznej,
- ✓ zagadnieniach i wskaźnikach dotyczących gender mainstreamingu i polityki równości płci,
- ✓ badaniach dotyczących sytuacji społecznej osób wykluczonych ze względu na orientację seksualną i tożsamość płciową,
- ✓ danych dotyczących dyskryminacji ze względu na wiek,

- ✓ zagadnieniach i wskaźnikach dotyczących równych szans osób z niepełnosprawnością w procesie edukacji i zatrudnieniu.

Warsztat oparty zostanie na 3 podstawowych komponentach:

Strona | 37

- ✓ rozbudzenie świadomości (czy jest problem?),
- ✓ wiedza (co wiemy o problemie?),
- ✓ działania praktyczne (jak problem rozwiązać?).

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki wezmą udział w ćwiczeniach i dyskusjach dotyczących ludzkiej różnorodności i przeciwdziałaniu dyskryminacji ze względu na różne przesłanki (ze szczególnym uwzględnieniem grupy osób z niepełnosprawnością). Uwzględnione zostaną też aspekty związane z kwestią dyskryminacji krzyżowej oraz zastosowania w podejmowanych działaniach perspektywy gender mainstreaming. Uczestnicy i uczestniczki otrzymają też kompleksową wiedzę na temat sytuacji grup dyskryminowanych.

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki będą mieli możliwość:

- ✓ Zastanowić się nad własną tożsamością i przynależnością do różnych grup;
- ✓ Zdobyć wiedzę na temat uprzedzeń i stereotypów nt. następujących przesłanek: płeć, wiek, niepełnosprawność, rasa i pochodzenie etniczne, religia i wyznanie oraz orientacja seksualna
- ✓ Przyjrzeć się własnym doświadczeniom wykluczenia z grupy i nierównego traktowania
- ✓ Zmierzyć się ze swoimi uprzedzeniami i obawami dotyczącymi relacji interpersonalnych z osobami z grup mocno stygmatyzowanych i ulegających dyskryminacji i wykluczeniu
- ✓ Zdobyć umiejętność identyfikacji przypadków dyskryminacji i reagowania na nie
- ✓ Podnieść swoją wiedzę na temat sytuacji grup dyskryminowanych w Polsce.

Metody szkolenia

Zajęcia prowadzone będą metodami aktywizującymi osobiste zasoby i doświadczenia uczestników (case study, dyskusje, praca w małych grupach, gry i zabawy), a także poprzez wykłady, prezentacje oraz pokaz filmu „Niebieskoocy”.

SPRACIENIA I NADZIEJE
OTWARTEJ SZKOŁY PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
ZUCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

„Film Niebieskoocy jest zapisem warsztatów prowadzonych przez Jane Elliott - jedną z najświetniejszych amerykańskich trenerek zajmujących się problematyką równości i antydyskryminacji.

Film pozwala widzom pośrednio wziąć udział w ćwiczeniu warsztatowym. W Niebieskoocy obserwujemy grupę 40. dorosłych osób z Kansas City. Są wśród nich nauczyciele, policjanci, pracownicy administracji i pomocy społecznej, osoby o różnym kolorze skóry, pochodzeniu, kobiety i mężczyźni. Podczas warsztatów Elliott wdraża pseudonaukową teorię, która uzasadnia niższość osób o niebieskich oczach, stosuje wobec nich jawną dyskryminację i przeprowadza testy na inteligencję, które są stronnicze kulturowo. Widzimy, jak w ciągu zaledwie kilku godzin przebywania w atmosferze takiego reżimu, dorosłych ludzi opanowuje przygnębienie i roztargnienie, mają trudności z wykonaniem najprostszych poleceń.

Podejście Jane Elliott jest szczególnie trafne dzisiaj. Ona sama podkreśla, że mechanizmy szeroko rozumianego wykluczenia społecznego oraz dyskryminacji ze względu na płeć, wiek, orientację seksualną, pochodzenie etniczne, narodowość, niepełnosprawność czy stan zdrowia są takie same. Kluczowe wydają się słowa Elliott: Uczymy się być rasistami, to znaczy, że możemy się również nauczyć, jak nimi nie być. Rasizm nie jest genetyczny. To tylko kwestia władzy.

Podstawowym celem filmu nie jest jednak analiza sposobu prowadzenia ćwiczenia jako metody edukacyjnej, ale skłonienie oglądających do refleksji nad mechanizmami uprzedzeń, piętna i dyskryminacji. Film Niebieskoocy jest najczęściej wykorzystywanym materiałem audiowizualnym w edukacji dotyczącej praw człowieka, równości płci, demokracji, aktywności obywatelskiej, przeciwdziałania dyskryminacji. Jako element szkoleń i warsztatów był wykorzystywany w niemal wszystkich najważniejszych realizowanych w Polsce programach antydyskryminacyjnych.” (Opis filmu opracowano na podstawie materiałów Fundacji Autonomia i Stowarzyszenia Kobiet KONSOLA)

Szkolenie składać będzie się z 4 modułów:

- ✓ Integracyjnego – ponieważ podczas warsztatu pracować będziemy na kwestiach związanych z samoświadomością, postawami i uprzedzeniami istotne jest, żeby uczestnicy czuli się bezpiecznie w grupie.
- ✓ Uwrażliwiającego – praca nad stereotypami, uprzedzeniami, nad ich wpływem na odbiór i traktowanie osób z grup dyskryminowanych.
- ✓ Wiedzewego – przedstawienie sytuacji grup dyskryminowanych w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem osób z niepełnosprawnością.
- ✓ Problemowo/zadaniowego – jakie problemy stają przed uczestnikami/czkami szkolenia w ich pracy i kontakcie z osobami z grup narażonych na dyskryminację i

SPRUTELCZMY NADZIELI Kształcenia i nauki cyfrowej
OTWARTYCH SZKOLENIA PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
ZŁOŻENIA NA RÓWNE PRZEMIANKI

wykluczenie, jak sprawdzić czy instytucja/organizacja jest niedyskryminująca, jakie zmiany należy wprowadzić i jak to zrobić?

PROGRAM SZKOLENIA

Strona | 39

DZIEŃ I

SESJA 1 - Integracja

09.00–11.15 - Przedstawienie się osób prowadzących i osób uczestniczących w szkoleniu, prezentacja celów szkolenia i programu, ustalenie oczekiwań i obaw, ustalenie zasad współpracy w trakcie szkolenia, ćwiczenie na integrację grupy wprowadzające w tematykę szkolenia (3h).

Kontekst Firmy Równych Szans

SESJA 2 – Uwrażliwienie

11.30–13.00 – Stereotypy i uprzedzenia – ćwiczenie „Moja historia”. Cel ćwiczenia: rozpoznanie mechanizmu dyskryminacji oraz funkcjonowania stereotypów i uprzedzeń na podstawie doświadczeń uczestników i uczestniczek. (2h)

14.00–16.15 - Dyskryminacja i mechanizm władzy, prezentacja filmu „Niebieskoocy” – zapis warsztatu Jane Elliott i dyskusja facylitowana. Celem ćwiczenia jest wiedza na temat mechanizmów wykluczenia społecznego, jakie może zaistnieć w klasie szkolnej. Refleksja nad własną postawą wobec uczniów i uczennic. Podsumowanie pierwszego dnia. (3h)

DZIEŃ II

SESJA 3 - Wiedza

09.00–11.15 – Stereotypy dotyczące osób z niepełnosprawnością. Sytuacja osób z niepełnosprawnością ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w edukacji – prezentacja wyników badań, odpowiedzi na pytania uczestników. Problemy dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Celem jest dostarczenie wiedzy uczestnikom i uczestniczkom na temat sytuacji osób z niepełnosprawnością. (3h)

SESJA 4 - Problemy i zadania

11.30-13.00 – Symulacja rozmów nauczycieli i nauczycielek z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością dotycząca problemów zgłaszanych przez dzieci i młodzież – scenki w parach z obserwatorem. Omówienie scenek na forum. Celem ćwiczenia jest nauka umiejętności rozmowy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością na temat ich problemów, zrozumienie świata osoby z niepełnosprawnością i redukcja uprzedzeń (2 h).

Strona | 40

14.00–16.00 – Analiza w jaki sposób kultura organizacyjna może tworzyć procedury, przyczyniające się włączenia osób i grup wykluczonych. Identyfikacja barier i szans w sytuacji szkolnej – praca na bazie doświadczeń uczestników i uczestniczek. Praca w małych grupach nad sposobami przezwyciężania barier w integracji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością w środowisku, z którego przychodzą uczestnicy i uczestniczki. Celem ćwiczenia jest przygotowanie zmian w środowisku szkolnym oraz zwiększenie motywacji osób uczestniczących do wprowadzenia zmian w życie.

Podsumowanie i zakończenie warsztatów

16.00–16.15 – Rundka kończąca.

3. KONSPEKT BLOKU SZKOLEŃ „SZKOLENIE Z ZAKRESU PROCESÓW GRUPOWYCH DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK” AUTOR JOLANTA BŁASZKOWSKA - BASTIAN

Proponowany program szkolenia opiera się na:

- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej procesów i mechanizmów zachodzących w grupie,
- ✓ wiedzy dotyczącej wpływu procesów grupowych na zachowania jednostek szczególnie w kontekście pracy z uczniami zagrożonymi wykluczeniem,
- ✓ elementach efektywnego zarządzania aktywnością w poszczególnych fazach procesu grupowego,
- ✓ narzędziach efektywnego kierowania procesem grupowym poprzez znajomość narzędzi pracy z grupą,

- ✓ treningu umiejętności kierowania procesem grupowym w poszczególnych fazach (w oparciu o symulowane sytuacje oparte na rzeczywistości pracy nauczycieli).

Warsztat oparty zostanie na 3 podstawowych komponentach:

Strona | 41

- ✓ rozbudzenie świadomości (co się dzieje w mojej klasie? Jak przebiega rozwój dojrzałości społecznej w mojej klasie? W jakiej fazie procesu grupowego jesteśmy, a w jakiej byliśmy, co się zmieniło? Co to dla mnie jako nauczyciela oznacza? Jakie potrzeby ma teraz moja klasa? Na jakie zagrożenia warto się w przygotować?);
- ✓ wiedza (jak rozwija się grupa; co się dzieje w każdej fazie procesu grupowego? Jakie zagrożenia i jakie szanse są w każdej z faz procesu? Jaka jest rola nauczyciela w każdej z faz? Jakie działania nauczyciela mogą hamować lub zaburzać proces rozwoju grupy? Które działania będą sprzyjać grupie i pozwolą jej wejść w kolejną fazę? Dlaczego fazy rotują – od czego to zależy i co oznacza dla aktywności nauczyciela?);
- ✓ działania praktyczne (Jak radzić sobie w konkretnych, symulowanych sytuacjach w każdej z faz? Jak zapobiegać destrukcyjnym zachowaniom wynikającym z faz procesu grupowego? Jak pracować z grupą w fazie różnicowania podczas ujawnienia się negatywnych zachowań?).

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki wezmą udział w ćwiczeniach, dyskusjach i zadaniach dotyczących radzenia sobie ze zjawiskami wynikającymi z procesu grupowego (ze szczególnym uwzględnieniem grupy osób z niepełnosprawnością). Uwzględnione zostaną również aspekty różnorodności metod pracy z grupą, tak by w podejmowanych działaniach nauczyciel mógł wpływać na rozwój społeczny grupy. Ponadto trening metod i narzędzi pracy z grupą ma pozwolić nauczycielom tworzyć warunki, w których uczenie jest procesem wymiany, która zachodzi również na linii uczeń-uczeń oraz uczeń-nauczyciel.

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki będą mieli możliwość:

- ✓ zastanowić się nad własnymi metodami postępowania w poszczególnych fazach procesu grupowego i oceną ich skuteczności,
- ✓ zdobyć wiedzę na temat mechanizmów takich jak próżniactwo społeczne; myślenie grupowe; zagrażająca rywalizacja; kozioł ofiarny oraz sposobów postępowania w sytuacji wystąpienia któregośkolwiek z tychże negatywnych zjawisk,

- ✓ przyjrzeć się własnym doświadczeniom wynikającym z uczestnictwa w grupach i podlegania procesom grupowym i mechanizmom wspierającym i utrudniającym ich rozwój,
- ✓ zmierzyć się ze swoimi uprzedzeniami i obawami dotyczącymi kierowania procesem – ze szczególnym uwzględnieniem fazy różnicowania, która jest kluczowa dla rozwoju grupy,
- ✓ zdobyć umiejętność identyfikacji faz procesu grupowego i adekwatnego reagowania na nie,
- ✓ podnieść swoją wiedzę na temat możliwości kierowania procesem,
- ✓ podnieść swoją wiedzę z zakresu znajomości metod pracy z grupą, które stymulują różnorodne formy wymiany wiedzy w klasie.

Metody szkolenia:

Zajęcia prowadzone będą metodami aktywizującymi osobiste zasoby i doświadczenia uczestników (case study, dyskusje, praca w małych grupach, gry i zabawy), a także poprzez wykłady, prezentacje.

Szkolenie składać będzie się z 4 przeplatanych modułów:

- ✓ Integracyjnego – ponieważ podczas warsztatu pracować będziemy na kwestiach związanych z samoświadomością i postawami istotne jest, żeby uczestnicy czuli się bezpiecznie w grupie.
- ✓ Uwrażliwiającego – praca nad rozumieniem procesu grupowego, dostrzeganiem przejawów poszczególnych faz oraz wycuciem, które działania nauczyciela w danej fazie sprzyjają rozwojowi grupy.
- ✓ Wiedzewego – przedstawienie wiedzy merytorycznej z zakresu procesów grupowych i metod pracy z grupą.
- ✓ Problemowo/zadaniowego – jakie problemy stają przed uczestnikami/czkami szkolenia w ich pracy i kontakcie z osobami z grup narażonych na negatywne efekty procesu grupowego. Wypracowanie środków zaradczych.

PROGRAM SZKOLENIA

DZIEŃ I

SESJA 1 – Wprowadzenie . Sesja integrująca.

Strona | 43

09.00–11.15 - Przedstawienie się osób prowadzących i osób uczestniczących w szkoleniu, prezentacja celów szkolenia i programu, ustalenie oczekiwań i obaw, ustalenie zasad współpracy w trakcie szkolenia, ćwiczenie na integrację grupy wprowadzające w tematykę szkolenia (3h).

Kontekst Firmy Równych Szans

SESJA 2 – Uwrażliwienie /Wiedza/Problemy i Zadania

11.30–13.00 – Podział grupy na 3-osobowe zespoły i praca w każdym z podzespołów nad studium przypadku „Historia pewnej klasy”. Cel ćwiczenia: rozpoznanie faz procesu grupowego, identyfikacja mechanizmów działania dzieci w każdej z faz oraz zagrożeń z nich wynikających.

Fragment filmu „Eksperyment” ilustrujący zagrożenia wynikające z postaw jakie pojawiają się w grupie i stwarzają zagrożenie dla jej sprawnego funkcjonowania i bezpiecznego czucia się dzieci. (2h)

14.00–16.15 – Podział na 4 zespoły. Każda z grup wypracowuje metody postępowania nauczyciela w każdej z faz. Omówienie: co jest skuteczne ze strony nauczyciela, co prowadzi do rozwoju grupy; co przeciwdziała negatywnym zjawiskom w każdej z faz. Podsumowanie pierwszego dnia. (3h)

DZIEŃ II

SESJA 3 – Wiedza/ Problemy i zadania

09.00–11.15 Mini wykład: Metody pracy projektowej z grupą; metody typu metaplan; grupowe prezentacje – jako sposoby kreowania aktywności dzieci sprzyjające rozwojowi grupy. Po omówieniu każdej metody, trening umiejętności pracy z daną metodą na rzeczywistej symulowanej sytuacji szkolnej. 3 Symulacje na forum. (3 h)

SESJA 4 - Problemy i zadania

11.30-13.00 – Identyfikacja trudnych sytuacji związanych z procesem grupowym. Symulacja rozmów nauczycieli i nauczycielek z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością dotycząca problemów zgłaszanych (związanych z procesem grupowym i jego negatywnymi zjawiskami) przez dzieci i młodzież. Scenki w parach z obserwatorem. Omówienie scenek na forum. Celem ćwiczenia jest nauka umiejętności rozmowy z dziećmi i młodzieżą z niepełnosprawnością na temat ich problemów wynikających z procesów grupowych.(2 h)

Strona | 44

14.00–16.00 – Symulacje – czyli trening rozmów z całą klasą – jak budować grunt dla zmian. Praca w małych grupach nad sposobami przezwyciężania barier w integracji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością w środowisku, z którego przychodzą uczestnicy i uczestniczki.

Wypracowanie listy możliwości dla nauczycieli – action plan: jakie działania mogą podjąć w każdej z faz, które będą integrować dzieci z niepełnosprawnością z resztą grupy; jakie działania mogą podjąć aby zapobiegać zagrożeniom każdej z faz; jakie działania twórcze związane z metodami pracy projektowej mogą aranżować w klasie.

Podsumowanie i zakończenie warsztatów

16.00–16.15 – Rundka kończąca.

4. KONSPEKT BLOKU SZKOLEŃ „KOMUNIKACJA, OCENIANIE I MOTYWOWANIE W EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ” AUTOR ZOFIA LISIECKA

Proponowany program szkolenia opiera się na:

- ✓ wiedzy o typowych trudnościach w edukacji włączającej uczniów niepełnosprawnych związanych z komunikacją między uczniami, z rodzicami, oraz w relacji uczeń-nauczyciel,
- ✓ wiedzy o napotykanym przez nauczycieli problemie „sprawiedliwości” oceny w kontekście różnych możliwości uczniów zdrowych i niepełnosprawnych,
- ✓ podstawach warsztatu „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców” Joanny Sakowskiej,

- ✓ książce „Jak mówić by dzieci nas słuchały, jak słuchać by dzieci do nas mówiły” Faber i Manzhish,
- ✓ książce „Wychowanie bez porażek. Rozwiązywanie konfliktów między rodzicami i dziećmi” Thomasa Gordona,
- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej mechanizmów kształtowania się postawy wyuczonej bezradności,
- ✓ wiedzy dotyczącej specyfiki motywowania ucznia niepełnosprawnego w grupie zdrowych rówieśników,
- ✓ wiedzy psychologicznej dotyczącej oceniania i powiązanego z nim „wpisywania w role społeczne”,
- ✓ wiedzy dotyczącej skutecznych metod komunikacji w tym również w sytuacjach trudnych emocjonalnie,
- ✓ badaniach dotyczących sytuacji społecznej osób wykluczonych ze względu na niepełnosprawność,
- ✓ zagadnieniach i wskaźnikach dotyczących równych szans osób z niepełnosprawnością w procesie edukacji i zatrudnieniu.

Warsztat oparty zostanie na 3 podstawowych komponentach:

- ✓ rozbudzenie świadomości (Czym jest komunikacja? Jak sposób, w jaki mówię/komunikuję się jako nauczyciel/ka wpływa na uczniów? Czym jest przemoc w komunikacji? Czym są granice zewnętrzne i wewnętrzne? Co to znaczy „sprawiedliwa ocena”? Jaka jest funkcja oceny w szkole i w życiu? Jakie emocje, problemy rodzi ocenianie, szczególnie w klasie, w której uczą się razem dzieci pełno i niepełnosprawne? Czym się różni wewnętrzna i zewnętrzna motywacja? Czy ocena jest narzędziem motywacji? Czy pochwała jest narzędziem motywacji? Jakie specyficzne trudności w utrzymaniu motywacji napotykają na swojej drodze uczniowie niepełnosprawni? Czy system kar i nagród ma działanie motywujące? Czym jest kara a czym konsekwencja? Czy należy chronić dzieci przed trudnymi sytuacjami i emocjami? Czy należy „ułatwiać życie” niepełnosprawnym uczniom?),
- ✓ wiedza (Jak komunikować się z innymi w sposób nienaruszający ich granic? Jak prowadzić rozmowy w sytuacjach konfliktowych? Kiedy i jak pomagać uczniom rozwiązywać problemy społeczne? Jak udzielać pochwał? Jak zamiast kary stosować konsekwencje? Jak konstruować systemy motywacyjne? Jak rozmawiać z rodzicami? Czy rodzica można motywować?),

- ✓ działania praktyczne (Jak komunikować się w konkretnych symulowanych sytuacjach konfliktowych? Tworzenie systemów motywacyjnych w konkretnych case`ach. Jak udzielać pochwał? Jak zamieniać kary na konsekwencje?).

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki wezmą udział w ćwiczeniach i dyskusjach dotyczących problemów związanych z komunikacją, ocenianiem i motywowaniem uczniów i rodziców w edukacji włączającej.

Strona | 46

W trakcie warsztatu uczestnicy i uczestniczki będą mieli możliwość:

- ✓ zastanowić się nad tym, jak komunikują się nauczyciele/ki i jaki ma to wpływ na zachowanie uczniów,
- ✓ zdobyć wiedzę na temat różnych stylów komunikacji i ich psychologicznych i społecznych konsekwencji,
- ✓ zdobyć wiedzę na temat roli i efektów różnych form motywowania, w tym oceniania, karania, pochwał,
- ✓ przyjrzeć się własnym doświadczeniom, przekonaniom, postawom i emocjom w związku z różnymi stylami komunikacji, ocenami, karami, pochwałami,
- ✓ doświadczyć emocji jakich doświadcza uczeń przy typowych zachowaniach nauczycieli/ek,
- ✓ zdobyć narzędzia do pracy z uczniami w zakresie motywowania, właściwego udzielania pochwał, zachęcania do współpracy, zamieniania kar na konsekwencje itp.,
- ✓ zdobyć wiedzę i umiejętności w zakresie komunikacji bez przemocy, nastawionej na szacunek i respektowanie granic drugiej osoby.

Metody szkolenia

Zajęcia prowadzone będą metodami aktywizującymi osobiste zasoby i doświadczenia uczestników (case study, dyskusje, praca w małych grupach, zabawy), a także poprzez wykłady i prezentacje.

Szkolenie opiera się na ćwiczeniach, dzięki którym nauczyciele/ki mają możliwość osobiście doświadczyć emocji jakie wywołują w uczniu określone komunikaty/ style komunikacji, oraz oceny i sposób ich wyrażania, kary i nagrody, pochwały i inne formy zachęcania do

współpracy. Dzięki tym ćwiczeniom mają oni możliwość osobiście doświadczyć co czujemy i jak wpływa to na nasze dalsze zachowanie, gdy ktoś przekracza nasze granice, źle odczytuje nasze intencje, ocenia negatywnie nie nasze zachowanie tylko nas jako osobę, stosuje wobec nas kary niewspółmierne/ nie adekwatne do winy. Zdobyte w ramach ćwiczeń doświadczenia stanowią punkt wyjścia do dyskusji w parach, małych grupach i na forum oraz do opracowywania w tej formie pożądanego scenariusza działań nauczyciela/ki.

Strona | 47

Podstawowym celem jest skłonienie uczestników do refleksji nad złożonymi mechanizmami, które uruchamiają się w jednostkach i w grupie w związku z ocenianiem, karaniem, określonymi stylami komunikacji itd. Wszystkie te aspekty szczególnie wnikliwie są analizowane w kontekście edukacji włączającej, która w każdym z tych aspektów stawia przed nauczycielem dodatkowe wyzwania. W sposób oczywisty zahaczmy tu również o kwestie uprzedzeń i dyskryminacji, w tym dyskryminacji ukrytej/nieuświadomionej. Chodzi tu między innymi o nadmiar ułatwień dla niepełnosprawnych, o odbieranie im możliwości doświadczania konsekwencji własnych zachowań, o zaniżanie wymagań zarówno edukacyjnych jak i dotyczących zachowań społecznych i przestrzegania norm. Choć głównym celem nie jest analiza sposobu prowadzenia ćwiczeń jako metody edukacyjnej dla uczniów, to niektóre z nich są niewątpliwie narzędziami, które nauczyciel może również użyć w swojej pracy z dziećmi starszych klas. Cały blok jest skonstruowany w takim duchu, by z jednej strony uczestnicy doświadczali i uczyli się dzięki nim, a z drugiej strony ćwiczenia są później omawiane z meta poziomu w taki sposób, by następnie nauczyciele mogli je wykorzystać w pracy z uczniami czy rodzicami (zarówno niepełnosprawnymi jak i zdrowymi).

Szkolenie składać będzie się z 4 przeplatanych modułów:

- ✓ Integracyjnego – ponieważ podczas warsztatu pracować będziemy na kwestiach związanych z samoświadomością, postawami i emocjami istotne jest, żeby uczestnicy czuli się bezpiecznie w grupie
- ✓ Uwrażliwiającego – część nastawiona na wzrost zrozumienia specyfiki trudności w edukacji włączającej związanych z procesami motywowania, oceniania, karania, udzielania pochwał i zachęcania do współpracy. Część nastawiona również na wzrost zrozumienia roli i wagi komunikacji, szczególnie w edukacji włączającej.
- ✓ Wiedzewego – przedstawienie wpływu różnych stylów komunikacji, oraz stosowania ocen, kar, pochwał i różnych form motywacji i zachęcania do współpracy na funkcjonowanie ucznia i na grupę uczniów, ich reakcje, emocje i zachowanie.
- ✓ Problemowo/zadaniowego – jak komunikować się z uczniem (niepełnosprawnym i zdrowym) i z rodzicem? Jak respektować granice uczniów, rodziców i własne? Jak

SPRĘT CZYNI NAJWIĘKSZĄ KOSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
OTWARTEJ SZKOŁY PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
ZUCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

zachęcać dzieci do współpracy? Jak motywować? Jak zastąpić karę konsekwencją czynu? Jak rozwiązywać problemy i konflikty?

PROGRAM SZKOLENIA

Strona | 48

DZIEŃ I

SESJA 1 – Integracja/ Uwrażliwienie /Wiedza/Problemy i Zadania

09.00–09:45 - Przedstawienie się osób prowadzących i osób uczestniczących w szkoleniu, prezentacja celów szkolenia i programu, ustalenie oczekiwań i obaw, ustalenie zasad współpracy w trakcie szkolenia, ćwiczenie na integrację grupy wprowadzające w tematykę szkolenia (1h).

Kontekst Firmy Równych Szans

9:45-11:15 – Ćwiczenia „Naruszanie granic” i „Bajka o państwie” (na podstawie ćwiczeń ze strony 21, podręcznika „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców” Joanna Sakowska, ORE 2010). Cel ćwiczenia: rozpoznawanie granic swoich i innych, zrozumienie konsekwencji przekraczania granic dla kształtowania się postawy i zachowania ucznia. (2h)

11:30–13.00 – Komunikacja w relacji nauczyciel- uczeń. Ćwiczenie (na podstawie ćwiczeń ze strony 35-40 podręcznika „Szkoła dla Rodziców i Wychowawców” Joanna Sakowska, ORE 2010) pokazuje jak odbieramy komentarze innych osób w trudnej sytuacji emocjonalnej. Ćwiczenie pozwala osobiście doświadczyć i opisać stany emocjonalne towarzyszące nam w takiej sytuacji. Ćwiczenie kończy się dyskusją facylitowaną, na temat prawidłowych metod tworzenia komunikatu kierowanego do ucznia/ uczniów w takiej sytuacji. Celem ćwiczenia jest uwrażliwienie uczestników na problemy i napięcia jakie pojawiają się w uczeniu jak i w całej klasie w wyniku niewłaściwych reakcji - komunikatów wygłaszanych przez nauczyciela/kę. Podsumowanie pierwszego dnia. (2h)

SESJA 2 – Uwrażliwienie /Wiedza/Problemy i Zadania

14:00-16:15 - Kary i/lub konsekwencje? (w oparciu o „Jak mówić by dzieci nas słuchały, jak słuchać by dzieci do nas mówiły” Faber, Manzhish 1996, str.115-116) Rozpoczęcie sesji od burzy mózgów na temat spodziewanych efektów stosowania kar. Następnie ćwiczenie pozwalające uczestnikom/czkom doświadczyć emocji związanych z karą na podstawie odgrywanej historii. Kolejnym etapem jest dyskusja facylitowana na temat rozbieżności między oczekiwaniami wobec kar i reakcji na nie dzieci, a realnymi efektami kar

i emocjami dzieci które ich doświadczyły. Kolejnym ćwiczeniem jest ćwiczenie z „Jak mówić by dzieci nas słuchały, jak słuchać by dzieci do nas mówiły” Faber, Manzlisch 1996, str.115-116. ukazujące możliwe komentarze rodzica w sytuacji konfliktowej (gdy dziecko nie wypełniło oczekiwań/poleceń). Następnie omawiane są odczucia i myśli uczestników szkolenia, trener omawia całość ćwiczenia oraz przedstawia propozycje rozwiązań proponowane przez Faber i Manzlisch (rozdział „Zamiast karania”, str. 109 „Jak mówić by dzieci nas słuchały, jak słuchać by dzieci do nas mówiły?”(3h).

DZIEŃ II

SESJA 3 – Uwrażliwienie /Wiedza/Problemy i Zadania

09.00–10.30 – Zachęcanie dziecka do współpracy. Ćwiczenia „Jak najczęściej dorośli nakłaniają dziecko do współpracy” (burza mózgów) i ćwiczenie „Nasza mama wraca z pracy” (na podstawie ćwiczeń ze strony 53-63 podręcznika „Szkola dla Rodziców i Wychowawców” Joanna Sakowska, ORE 2010).W ćwiczeniach bierze udział cała grupa. Celem jest uświadomienie nauczycielom, w jaki sposób najczęściej usiłujemy wywrzeć wpływ na dziecko (ćwiczenie pierwsze) oraz jaki te metody mają wpływ na ucznia jak i na funkcjonowanie klasy i jej relacje z nauczycielem/ką (ćwiczenie drugie). Jaka jest ich skuteczność krótko i długoterminowa. Sesja kończy się dyskusją facylitowaną na powyższy temat. (2h)

10.45-13.00 – Ocena i motywacja - Analiza roli jaką spełnia ocena w edukacji, aspektów jej „sprawiedliwości” w kontekście różnic między dziećmi zdrowymi i niepełnosprawnymi, innych niż ocena form motywowania uczniów – praca na bazie doświadczeń uczestników i uczestniczek. Praca w małych grupach nad możliwymi sposobami konstruowania takich systemów oceny, oraz innych mechanizmów motywacyjnych, które będą służyły integracji. Chodzi o systemy, które będą oddawały nie tylko osiągnięcia przez ucznia końcowy rezultat (zależny często od wrodzonych możliwości lub ich braku) ale uwzględniały np. wkład pracy, postępy itp. Kolejnym elementem sesji jest wykład i dyskusja o trudnościach z motywacją typowych dla osób niepełnosprawnych, oraz poznanie narzędzi pracy z motywacją do stosowania z uczniem (oś czasu, systemy motywacyjne, metoda małych kroków, zarządzanie ryzykiem, ćwiczenia coachingowe, umiejętne chwalenie). Celem sesji jest zmiana podejścia do oceniania, w tym szczególnie zwrócenie uwagi na inne niż ocena formy motywowania (lub demotywowania) ucznia. Celem jest również uwrażliwienie nauczycieli na fakt, iż zrozumienie i akceptacja przez uczniów przyjętego systemu ocen, nagród itp., a w szczególności uznanie przez nich tych rozwiązań za sprawiedliwe, jest niezwykle istotne

GRUPE UCZNIÓW Kształcenia Nauczycieli
OTWARTYCH SZKOL PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
Z UCZNIAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

dla przebiegu integracji. Celem jest także uświadomienie sobie jakie kłopoty w utrzymaniu motywacji ma uczeń niepełnosprawny i jakie narzędzia mogą mu w tym pomóc.(3h)

SESJA 4 - Uwrażliwienie /Wiedza/Problemy i Zadania

Strona | 50

14.00–16.00 – Rozwiązywanie konfliktów i problemów. Sesja rozpoczyna się od wykładu na temat konfliktów (przyczyny konfliktów, czy konflikty są „złe”, czy można ich uniknąć, jakie są najczęstsze strategie radzenia sobie nauczycieli z konfliktami) oraz omówienia „metody bez porażek” Thomasa Gordona. Następnie uczestnicy w grupach ćwiczą, tworząc konkretne rozwiązania (konspekty lekcji) według tej metody, do zaproponowanych case`ów - przykładów sytuacji w klasie. Kolejnym krokiem jest ich przećwiczenie przez wytypowaną z grupy osobę na odgrywających uczniów pozostałych uczestnikach. (ok. 2,5 h)

Podsumowanie i zakończenie warsztatów

16.00–16.30 – Rundka kończąca. (0,5h)

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

PROJEKT WOPŁACIANY PRZEZ UNIE EUROPEJSKĄ W RAMACH EUROPEJSKIEGO FUNDUSZU SPOŁECZNEGO

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

SPRĘT CZYNI NADZIEJĘ, KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
OTWARTYCH SZKÓL PODSTAWOWYCH
W ZAKRESIE PRACY
Z DZIEĆMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

KONSPEKTY 3 WARSZTATÓW

Strona | 51

1. KONSPEKT WARSZTATÓW - „GRUPA WSPARCIA DLA NAUCZYCIELI DZIECI NIEPEŁNOSPRAWNYCH” AUTORA DEREWICZ - CZUPRYNIAK

Rozwijane kompetencje w czasie warsztatu:

- ✓ świadomość własnych postaw w kontakcie z dzieckiem niepełnosprawnym,
- ✓ otrzymanie cennych informacji zwrotnych na temat pracy z dzieckiem niepełnosprawnym,
- ✓ praca z własnymi ograniczeniami i zasobami w relacji z dzieckiem niepełnosprawnym,
- ✓ doskonalenie umiejętności słuchania i nazywania potrzeb dzieci niepełnosprawnych,
- ✓ dostrzeganie i rozwijanie możliwości i zasobów dziecka niepełnosprawnego,
- ✓ umiejętność dopasowanie systemu oceniania/ wzmacniania dziecka niepełnosprawnego,
- ✓ umiejętne korzystanie z konsekwencji zamiast karania,
- ✓ identyfikacja i wpływanie na procesy grupowe w klasie,
- ✓ budowanie norm i zasad w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym,
- ✓ umiejętność moderowania grupą klasową w kierunku postawy akceptacji i tolerancji wobec dziecka niepełnosprawnego,
- ✓ doskonalenie umiejętności pracy metodami aktywnymi na lekcji,
- ✓ umiejętność zarządzania własnymi emocjami w pracy z niepełnosprawnymi dziećmi,
- ✓ umiejętne stymulowanie dziecka niepełnosprawnego i wzmacnianie jego samodzielności,
- ✓ wzmacnianie u dziecka niepełnosprawnego poczucia własnej wartości.

Koncepcja warsztatu:

Na przestrzeni lat wiele w Polsce się zmieniło z punktu widzenia pracy wychowawczo - edukacyjnej z dziećmi niepełnosprawnymi. Z pozoru nie są one już izolowane od społeczeństwa. Tworzy się dla nich w szkołach specjalne oddziały integracyjne, gdzie bawią

się, uczą i wychowują razem z dziećmi zdrowymi. Dzieci niepełnosprawne bardzo często mają swojego nauczyciela wspomagającego w klasie, godziny i czas pracy dostosowywane są do ich możliwości psychofizycznych. Ale czy tego właśnie potrzebują od najwcześniejszych lat życia? Czy osoby, które przebywają z nimi najczęściej czyli oprócz rodziców także nauczyciele są świadomi ich potrzeb i oczekiwań.

Od nauczyciela, który ma w klasie dziecko niepełnosprawne wiele się wymaga. To oni często są pierwszymi, którzy budują i modelują stosunek innych osób, w tym rówieśników do niepełnosprawności. Dla uczniów ze szkół podstawowych wychowawca jest „Naszą Panią”, której dzieci jeszcze słuchają, naśladują i na której się wzorują. Swoją postawą nauczyciel uwrażliwia dzieci pełnosprawne na potrzeby i przeżycia związane z niesprawnością ich rówieśników. Stąd ważne jest, aby wyjaśniał dzieciom pełnosprawnym przyczyny obniżonej sprawności dzieci niepełnosprawnych oraz informował o pewnych trudnościach tych dzieci i potrzebie pomocy im. Jednakże jak daleko ta pomoc powinna sięgać? Czy eksponowanie niepełnosprawności dziecka zawsze jest dla niego korzystne oraz czy może stać się paradoksalnie przyczyną jego nieatrakcyjności w grupie?

Otóż niepełnosprawność nie powinna być nadmiernie wykorzystywana przez nauczyciela i rówieśników. Dzieci niepełnosprawne powinny być traktowane na równi z pozostałymi dziećmi we wszystkich sytuacjach i czynnościach, które nie są dla nich zdrowotnie przeciwwskazane i w których mogą samodzielnie sobie radzić. Ważne jest by dać im możliwość "wykazania się" w wykonywaniu zadań, w pełnieniu znaczących ról. W chwilach zniechęcenia lub napotykanym trudności należy dyskretnie udzielić im wsparcia, ale nie wykonywać za nich ich zadań. One także muszą nauczyć się pokonywania trudności, wypełniania zadań oraz ponoszenia konsekwencji za brak ich realizacji. Ich sukcesy mają być faktycznie ich zasługami, a nie wynikać z empatii i litości otoczenia, w którym przebywają.

Człowiek niepełnosprawny stanowi mniejszość w naszym społeczeństwie i oczywistym jest, że od najwcześniejszych lat życia trzeba okazać mu wsparcie i nie spychać go na margines życia społecznego. Jednakże jesteśmy także zobowiązani zapewnić mu wszechstronny rozwój osobowości i uczyć już od szkoły podstawowej samodzielności, budowania poczucia wartości oraz własnej sprawczości.

Nauczyciele w szkołach podstawowych często czują się osamotnieni w swoich poczynaniach i nie wiedzą jak postępować z dzieckiem niepełnosprawnym. Muszą bowiem z jednej strony okazywać wsparcie i pomoc dziecku niepełnosprawnemu, ale także uważać, aby nieświadomie nie wzmocniać postaw i zachowań obniżających jego rozwój emocjonalno-społeczny.

Wychodząc naprzeciw powyższym oczekiwaniom nauczycieli proponujemy dla nich model wsparcia dotyczący pracy z dzieckiem niepełnosprawnym.

Ilość godzin: 40

Czas zajęć: 10 modułów po 4 godziny każde.

- ✓ Ja i mój stosunek do niepełnosprawności
- ✓ Świadomość swoich przekonań i wyobrażeń
- ✓ Stereotypy i uprzedzenia funkcjonujące w społeczeństwie
- ✓ Nastawienia i własne ograniczenia w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym

- ✓ Potrzeby dziecka niepełnosprawnego
- ✓ Szczegółne potrzeby dziecka niepełnosprawnego
- ✓ Ograniczenia i obawy dzieci niepełnosprawnych
- ✓ Wyuczona bezradność

- ✓ Wzmacnianie dziecka niepełnosprawnego w rozwoju emocjonalno-społecznym
- ✓ Formy doceniania i stymulowania rozwoju
- ✓ Dostosowanie oceny do indywidualnych predyspozycji dziecka
- ✓ Zasoby i mocne strony dzieci niepełnosprawnych

- ✓ Motywowanie dzieci niepełnosprawnych
- ✓ Teorie motywacji a praktyka w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym
- ✓ Jak nagradzać i czy karać dziecko niepełnosprawne?
- ✓ Kara a konsekwencje

- ✓ Dziecko niepełnosprawne na tle grupy klasowej
- ✓ Procesy grupowe w klasie i ich wpływ na rozwój dziecka niepełnosprawnego
- ✓ Rola dziecka niepełnosprawnego w grupie rówieśniczej
- ✓ Obiektywizm nauczyciela a sprawiedliwość wobec wszystkich uczniów

- ✓ Wychowanie i edukacja w kierunku samodzielności
- ✓ Postawy i zachowania nierozwijające samodzielności dziecka niepełnosprawnego
- ✓ Granice samodzielności i odpowiedzialności w relacji z dzieckiem
- ✓ Poczucie wpływu i wybory dziecka niepełnosprawnego

- ✓ Kompetencje nauczyciela w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym
- ✓ Analiza własnych zasobów oraz obszarów rozwojowych nauczyciela
- ✓ Doskonalenie umiejętności okazywania zrozumienia i empatii
- ✓ Jak pomagać dziecku niepełnosprawnemu i stawiać mu wymagania?
- ✓ Aktywne metody pracy z dzieckiem niepełnosprawnym
- ✓ Analiza aktywnych metod pracy przydatnych nauczycielowi

- ✓ Rola aktywnych metod pracy i ich wpływ na dzieci
- ✓ Metody dostrajania i prowadzenia dziecka niepełnosprawnego

- ✓ Zarządzanie emocjami nauczyciela pracującego z dzieckiem niepełnosprawnym
- ✓ Świadomość własnych emocji i ich wpływu na moje zachowanie
- ✓ Kontrola emocji i konstruktywne ich rozładowywanie
- ✓ Zarażanie emocjami i ich wpływ na grupę klasową

- ✓ Planowanie pracy nauczyciela z dzieckiem niepełnosprawnym
- ✓ Zasady pracy i kontrakt
- ✓ Indywidualny projekt w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym
- ✓ Wypracowanie postawy akceptacji i stymulacji rozwoju w pracy z dzieckiem niepełnosprawnym

Główny cel

Przeformułowanie wyobrażeń i stereotypów wśród nauczycieli szkół na temat pracy z dzieckiem niepełnosprawnym. Zmiana wśród nauczycieli z postawy opiekuńczej i chroniącej na postawę stymulującą rozwój emocjonalno-społeczny oraz budującą poczucie wartości dziecka niepełnosprawnego.

Metodyka pracy:

Praca grupowa edukacyjno-rozwojowa. Na każdym spotkaniu nauczyciele otrzymają cenną wiedzę i umiejętności niezbędne w pracy z dziećmi niepełnosprawnymi oraz będą mieli okazję przyjrzenia się swoim postawom wobec niepełnosprawności.

Praca metodą warsztatową, superwizji, praca w podgrupach, parach, autodiagnoza, mini wykłady, symulacje

2. KONSPEKT WARSZTATÓW - „ WARSZTAT INTERPERSONALNY” AUTOR PAWEŁ BŁASZKIEWICZ

WARSZTAT INTERPERSONALNY- 4 DNI

Warsztaty pracy grupowej w zakresie kompetencji społecznych mają już ponad 40-letnią tradycję. Wywodzą się z nurtu psychologii Carla Rogersa oraz nurtu psychologii humanistycznej. W literaturze psychologii pracy uznaje się tę metodę za jak najbardziej skuteczną w pracy nad zmianą postaw. Trening interpersonalny to jedna z najbardziej efektywnych metod edukacji psychologicznej. Członkowie grupy wchodzi z sobą w relacje, które są przedmiotem ciągłej analizy. Zadaniem uczestników jest pomaganie sobie nawzajem w procesie rozwoju kompetencji osobistych. Charakter zajęć sprzyja otwieraniu się i wyrażaniu emocji, w bezpiecznej, pełnej zaufania i akceptacji atmosferze. Sprzyja przełamywaniu oporów wobec innych. Identyfikuje problemy i pozwala stworzyć plan rozwoju.

Cel:

Kluczowym celem warsztatu jest uświadomienie uczestnikom wpływu własnego stylu komunikacyjnego na osiągnięte rezultaty w różnych relacjach interpersonalnych. Poprzez kontrolowane eksperymenty, diagnozy trenera, autodiagnozy i pracę wewnętrzną zaplanowane zostaną długoterminowe strategie rozwijania i poszukiwania zasobów do pracy nauczycielskiej. Zgodnie literaturą przedmiotu warsztat interpersonalny w pierwszej kolejności ma odblokować fasadowe postrzeganie własnej osoby i w to miejsce uruchomić proces zmian i pracy w obrębie pożądaných społecznie wartości.

Rozwijane kompetencje w czasie warsztatu:

- ✓ świadomość własnego stylu interpersonalnego,
- ✓ przekazywanie informacji zwrotnych,
- ✓ przyjmowanie informacji zwrotnych,
- ✓ radzenie sobie z krytyką,
- ✓ praca z własnymi cechami w komunikacji interpersonalnej,
- ✓ techniki aktywnego słuchania,

- ✓ dostrzeganie i rozwijanie procesów psychicznych u siebie i innych uczestników relacji interpersonalnych,
- ✓ umiejętność dopasowania do rozmówcy,
- ✓ umiejętność kontroli rozmowy,
- ✓ identyfikacja i kierowanie procesami grupowymi,
- ✓ budowanie norm grupowych,
- ✓ identyfikacja i wykorzystanie norm grupowych (jawnych i ukrytych),
- ✓ umiejętność komunikowania się z perspektywy roli grupowej,
- ✓ rozwijanie postawy akceptacji i tolerancji na postawy i zachowania innych,
- ✓ umiejętność moderowania i mediowania w komunikacji z grupą,
- ✓ doskonalenie inteligencji emocjonalnej i społecznej w zakresie radzenia sobie z trudnymi emocjami,
- ✓ umiejętność zarządzania własną energią i motywacją,
- ✓ wpływ na innych w różnych sytuacjach,
- ✓ zarządzanie efektami komunikacji interpersonalnej ,
- ✓ budowanie zaufania w relacjach,
- ✓ zastosowanie postawy asertywnej w różnych sytuacjach.

Metodyka warsztatu i poruszane zagadnienia:

Warsztat łączy w sobie elementy klasycznego treningu interpersonalnego oraz warsztatów szkoleniowych. Szkolenie w zakresie umiejętności komunikacyjnych jest bardzo strukturalizowane. Przebiega ściśle według planu ćwiczeń i wykładów. Zaletą jest uporządkowanie wiedzy, a wadą płytkie uwewnętrznienie wiedzy. Bardzo rzadko w typowym szkoleniu z umiejętności komunikacyjnych jest miejsce do pracy nad własną postawą, zrozumieniem własnej struktury osobowości, a już w ogóle nie ma miejsca na wewnętrzną pracę psychologiczną.

Trening interpersonalny pozwala uczestnikom znacznie mocniej doświadczyć różnych psychologicznych aspektów komunikowania się, przeżyć i zrozumieć różne konflikty w grupie. Klasyczny trening interpersonalny jest bardzo silnym doświadczeniem. Uczestnicy wchodzi z sobą w bezpośrednie interakcje w nieprzewidziany sposób. Dowiadują się jak inni reagują na nich. Służy to pogłębieniu świadomości własnych myśli, uczuć i zachowań, lepszemu rozumieniu siebie i innych oraz eksperymentowaniu z nowymi, bardziej korzystnymi sposobami kontaktu. Prowadzący celowo unikają kierowania sytuacją, wymuszając na uczestnikach różne reakcje. Taki niedyrektywny styl prowadzenia zajęć ma na

celu wywołać napięcie w grupie. Warto zwrócić więc uwagę na główną wadę klasycznego treningu interpersonalnego związaną z poczuciem marnowania czasu, okresami beczynności oraz braku możliwości kontroli końcowego efektu szkolenia. Grupa znudzona formą zajęć może po prostu zniechęcić się do formuły treningu i opuścić salę. Taka sytuacja mogłaby negatywnie wpłynąć na odbiór całego projektu i postawić pod znakiem zapytania celowość działania.

Proponowany warsztat interpersonalny ma celu połączyć najlepsze elementy ustrukturyzowanego szkolenia z otwartym procesem grupowym. Metodą pracy jest tu wywoływanie i kontrolowanie różnych zjawisk psychologicznych, które mają miejsce w komunikacji interpersonalnej. Nauczyciel kontaktuje się z bardzo wieloma osobami i nie zawsze jest świadomy swoich problemów w komunikacji. Często nie wie również jak doskonalić własne umiejętności w tym zakresie. Zamiast tego posługuje się rutynowymi, często mało skutecznymi, zabiegami.

Główne punkty poruszane w czasie warsztatu interpersonalnego:

- ✓ zaufanie w relacjach interpersonalnych,
- ✓ wiarygodność nadawcy,
- ✓ budowanie zaufania i rozwijanie relacji społecznych,
- ✓ równowaga pomiędzy nadawaniem a odbieraniem informacji,
- ✓ bariery w komunikacji,
- ✓ ramy percepcji rzeczywistości społecznej,
- ✓ prawa atrakcyjności społecznej,
- ✓ prawa przemiany psychologicznej,
- ✓ proces grupowy w praktyce,
- ✓ fazy procesu grupowego,
- ✓ rola nauczyciela w poszczególnych fazach,
- ✓ normy społeczne,
- ✓ poczucie misji zawodowej i wartości w pracy,
- ✓ kryzysy w procesie grupy,
- ✓ rozwój zdolności do współpracy działania w grupie,
- ✓ konflikt interpersonalny,
- ✓ trening informacji zwrotnej,
- ✓ jak dawać innym informacje zwrotną,
- ✓ jak przyjmować informacje zwrotną,

- ✓ co robić z informacją zwrotną,
- ✓ trenowanie otwartości na zmiany u siebie i u innych,
- ✓ projekcja i przeniesienie w relacjach interpersonalnych,
- ✓ przywództwo w komunikacji interpersonalnej.

KONTYNUACJA W POSTACI KONSULTACJI INDYWIDUALNYCH

Forma konsultacji zależna jest od gotowości do pracy uczestnika zajęć oraz od złożoności sprawy. Nie jest przy tym konieczne, aby prowadzący konsultacje był również prowadzącym zajęcia. Ważne by mógł pełnić wszystkie trzy role jednocześnie (doradcy, coacha, terapeuty). Nie jest wskazane realizowanie sesji z różnymi osobami ze względu na długoterminowy charakter procesu rozwoju kompetencji osobistych. Sesje indywidualnych konsultacji wymagają zaplanowania regularnych spotkań. Najlepiej nie rzadziej niż 1 sesja w miesiącu i nie więcej niż 3 w miesiącu.

Cel (w tym rozwijane kompetencje)

Warsztaty przyniosą uczestnikom nie tylko wiedzę i praktyczne umiejętności, ale także postawią pytania co zrobić z otrzymaną informacją na własny temat. Warsztat jest początkiem drogi rozwojowej związanej z odkrytą potrzebą pracy nad własnymi głębokimi zasobami. Konsultacje pozwolą utrwalić i rozwinąć efekty warsztatu. Uczestnicy zostawieni sobie z uświadomionym problemem nie wiedzą czy i jak zająć się pracą nad sobą. Dzięki systematycznej pracy pod kierunkiem konsultanta ds. rozwoju osobistego uczestnicy opanują przydatne nawyki do pracy nad sobą. Doskonalone będą głównie kompetencje osobiste tj. otwartość na zmiany, świadomość własnego stylu pracy, koncentracja na celu, automotywacja, kształtowanie wizerunku osobistego itp.

Metodyka (w tym zakres poruszanych zagadnień)

Wykorzystana zostanie technika pracy rozwoju indywidualnych kompetencji zwana coachingiem. Uczestnicy będą w ten sposób pracować nad indywidualnymi celami. W trakcie konsultacji zostaną opracowane wspólnie z nauczycielem indywidualne plany rozwoju osobistego. Pomogą one systematycznie wdrażać zmiany w stylu pracy. Metodyka coachingu zakłada, że konsultant jest głównie osobą wspierającą, a nie decydującą za nauczyciela. Używanie coachingu ma sprawić, że nauczyciele wezmą pełną odpowiedzialność za własny rozwój.

3. KONSPEKT WARSZTATÓW - WYJAZD DO DANII - TUTORING. NAUKA POPRZEZ AKTYWNE SPRAWDZANIE WIEDZY W PRAKTYCE NAUCZYCIELSKIEJ (ACTION LEARNING) AUTOR PAWEŁ BŁASZKIEWICZ

Niniejszy konspekt w ostatecznej formie Modelu przyjmie formę wytycznych do nawiązania współpracy ze szkołą świadczącą tutoring, od jej wyboru, poprzez nawiązanie kontaktu, przygotowanie i podpisanie umów, organizację zajęć, wyjazdu itp. Chcemy tu od razu zaznaczyć, iż zakładamy że tutoring będzie się odbywał w różnych szkołach za granicą jak i w Polsce. Zakładamy, że im więcej nauczycieli przeszkolimy wedle naszego Modelu, tym więcej będzie szkół w kraju, które będą mogły stanowić źródło dobrych praktyk i umożliwią prowadzenie tutoringu u siebie. Nie można też wskazać raz na zawsze jednego kraju właściwego dla świadczenia tutoringu, bowiem sytuacja zmienia się dość dynamicznie, zmieniają się problemy i wyzwania, i aby efektywnie realizować ten moduł należy każdorazowo dokonać rozeznania sytuacji i dobrać szkołę, w której tutoring pozwoli rozwiązać bieżące problemy, tj. taką w której obszary problemowe rozwiązywane są w najlepszy w danym momencie sposób.

Cele

- ✓ sprawdzenie w praktyce przydatności rozwiązań stosowanych w edukacji w innym kraju
- ✓ przełożenie i adaptacja rozwiązań na specyfikę i warunki polskiej szkoły
- ✓ zmotywowanie nauczycieli do zmiany w stylu pracy
- ✓ promowanie innowacyjnych metod postępowania z niepełnosprawnymi dziećmi

Metodyka

- ✓ Zajęcia z wykorzystaniem metody Tutoringu i Action Learningu mają za zadanie umożliwić słuchaczom testowanie i sprawdzanie w praktyce poznawanej wiedzy. W ramach projektu uczestnicy będą mogli zapoznać się z modelami zachowań nauczycieli w Danii.
- ✓ Definicja tutoringu nie jest jednorodna. W naszym rozumieniu jest to nauka przez naśladowictwo. Nauczyciele mogą obserwować nauczyciela - tutora w pracy przez 5

dni, jak również omawiać później jej przebieg, zadawać pytania zarówno tutorowi jak i prowadzącemu tutoring trenerowi.

Aby taki wyjazd przyniósł konkretne korzyści, dla kontynuacji rozpoczętych na nim procesów zmiany, zastosowana będzie metoda Action Learning. Teoretyczne podstawy metody pochodzą od koncepcji Davida Kolba. Metoda zwana cyklem Kolba wskazuje na specyfikę uczenia się dorosłych. Punktem wyjścia nauki jest konkretne przeżycie, doświadczenie nowej sytuacji, zaskoczenie wynikające z otrzymania nowych informacji. Kluczowe jest pokierowanie reakcją na takie zdarzenie. Mechanizmy obronne podpowiadają uczącym się wiele uproszczonych heurystyk poznawczych. Pojawia się tendencja do bagatelizowania, teoretyzowania lub lekceważenia doświadczenia jako pojedynczego incydentu, które nie wnosi niczego do obecnego życia zawodowego. Kluczowym zadaniem staje się dla trenera (w tym wypadku opiekuna, który pojedzie z nauczycielami do Dani) uporządkowanie doświadczenia i zmotywowanie uczestników do konstruktywnej refleksji. Chodzi przede wszystkim o wyciąganie wniosków w taki sposób, aby można było z nich wyciągać propozycje sprawdzania wiadomości w praktyce. Dzięki temu powstaje trzecia faza uczenia, zwana generalizacją. Na tym etapie szkolący się tworzą własne reguły postępowania, dokonują ważnych typologii sytuacji oraz przygotowują plany wdrożenia nowych wiadomości. Najważniejszą fazą uczenia jest jednak etap testowania i eksperymentowania w swoim środowisku pracy. Ta faza nauki może być jednak bardzo burzliwa i wiązać się z ryzykiem odrzucenia wiadomości. Stąd niezwykle ważne jest, aby testowanie nowych informacji odbywało się ze wsparciem opiekuna. Jego zadaniem jest umiejętne poprowadzenie doświadczeń w stronę świadomego zrozumienia i docenienia zdobytego w ten sposób doświadczenia. Action Learning oznacza zatem, że nauczyciele zostaną najpierw zainspirowani do zmiany metod działania poprzez wiarygodną prezentację innego modelu zachowań nauczycieli w Dani.

W drugiej fazie zostaną omówione obserwowane zachowania nauczyciela. W ten sposób nauczyciele dowiedzą się, że proponowany model bierze się z praktyki, a nie z teorii. W kolejnej części zostaną przeprowadzone rozmowy indywidualne w celu zaplanowania konkretnych zmian w pracy nauczycieli oraz zostaną wspólnie z opiekunem określone spodziewane rezultaty zastosowanie modelu. W ostatniej fazie nauczyciel wykorzysta zalecenia w swojej pracy oraz przetworzy doświadczenie na plan doskonalenia swoich umiejętności. Pozwoli to na śledzenie postępów i na bieżąco wyłapywanie barier i ich usuwanie, jak również na zwracanie uwagi na postępy i motywowanie nauczyciela.

Metoda Action Learning zakłada, że biegłość w dowolnej dziedzinie uzyskuje tylko dzięki zastosowaniu cyklu Kolba, czyli zrównoważonego praktykowania zmian i świadomego rozumienia skutków własnego działania

